

BARABÁS MIKLÓS EMLÉKIRATAI

Erdélyben, Háromszékben születtem 1810. évi február 22-én, Márkosfalván. Édes atyám márkosfalvi Barabás János, édes anyám dálnoki Gaál Teréz volt, dálnoki Gaál István leánya.

A teljes öntudatomra való fejlődés előtti viszonyokról és eseményekről csak édes anyám és mások elbeszélése nyomán jegyezhetek föl egyet-mást. Ezek szerint édes atyám a jobb módú nemesek közé tartozott, Márkosfalván és Feltorján bírt ingatlanokat. Az első Napoleon ellen folytatott háborúskodás alkalmával édes atyám is csatlakozott az insurgált nemességhez és a felső fehérmegyeiekhez állt táborba, a hol főhadnagyi rangot viselt. Az insurgáltaknak azonban nem valami nagyon sok dolguk volt, ettek, ittak, kártyáztak, mulattak s ez okozta azt, hogy a dorbézolást annyira megszokta édes atyám, hogy az insurrectio után is folytatta. Édes anyám látva az így bekövetkezendő végromlást és az ittas állapottal vele járó bánásmódtól is sokat szenvedve, hat hónapos koromban egyszer csak az ölébe vett és Márkosfalváról átgyalogolt velem Dálnokba. Erre nagyatyám Gaál István megkezdte édes anyám nevében a válópert, melynek befejezése után édes atyám nemsokára újból megházasodott s elvett egy Könczei leányt Torján. Édes anyám nagyapám házában maradt s így én csak arra emlékezem vissza, a mi körülöttem itt Dálnokban történt.

Három éves koromban a dálnoki falusi iskolába adtak. Olyan kis legény voltam még ekkor, hogy télben, ha hó esett, ölébe vett a nagyatyám bérese s úgy vitt az iskolába. Egy kis hársfatábla volt a nyakamba akasztva, melyen írni tanultunk, mert a papírért pénzt kellett volna adni. Ha a tábla mindkét felét tele irtuk, esténként üveggel le kellett vakarni s hogy a tinta bele ne igya magát a fába, azt tűznél megmelegített és

rongyba kötözött sárga viasszal dörzsöltük be. De csak kevés viasznak volt szabad a fára jutni, mert máskülönben összefutott rajta az irás. A tintát is magunk főztük ugyan, fekete gyűrűfa héjjából, a mihez egy kis gáliczkövet kevertünk, de Dálnokban akárhányszor csak úgy csináltuk a tintát, hogy a megfordított üstön lévő kormot tejjel összekevertük. Még öt éves koromban is olyan kicsike legény voltam, hogy a vizsgán a padra állítottak, mert az asztal mögül nem látszottam ki.

Anyámnak ekközben nem volt kellemes helyzete az atyai háznál, a hol minden legkisebb bajért azt hányták a szemére: «miért nem maradtál az uradnál». Egyszer elkeseredésében batyút véve a kezébe s engem a másik kezével vezetve, elindultunk a szülei háztól, anyám azzal a szándékkal, hogy inkább szolgálni megy valamerre, de az apja házánál, ahol többet dolgozott mint bármelyik cseléd, nem marad meg. Emlékszem arra a fájdalmas könnyözönre, melylyel engem áztatott, aggódva jövőendő sorsom miatt. De közbeléptek a falubeli jóakarók és rokonok s anyámat rávették a visszatérésre.

Hat éves koromban már a latin declinatiókat és conjugatiókat jól tudtam, értettem a négyféle számadást és már öt éves koromban levelet irtam nagybátyámnak Gaál Miklósnak, a ki Enyeden deák volt és mert tanulóársai nem akarták elhinni, hogy e levél egy ötéves gyermektől való, egy veder borba fogadott velök, a mit persze meg is nyert. 1816. év őszén vittek Nagy-Enyedre tanulni, a hol kezdetben Gaál Miklóssal, ennek távozása után pedig Kiss Sámuelnél tanultam, a ki a jó repetitíókért egy-egy tábla festéket ígért jutalmul.

Hét éves voltam, a mikor édes anyám újra férjhez ment, mert nem volt képes elviselni azt a sok szemrehányást, hogy miért nem maradt első férjénél és miért vált el. Ekkor már rosszabbodott az én sorsom. A mostoha apám nem lett volna ellenségem, hanem az ő édes anyja, az én mostoha nagyanyám, a ki olyan rosszlelkű és fősvény volt, hogy ha csak üzenetet vittem is az anyámhoz, még a tágas udvar legszelső sarkába is azonnal odarohant, nehogy édes anyám valamit adhasson nekem. Egyszer épen búcsúzni jöttem hozzá. A vén anyós a szekérszinben, guzsalylyal a térde között fonogatott és majdnem háromszor olyan messzire volt a konyhaajtótól, mint az a kapu, melyen én bejöttem. De nem tellett be két másodpercz, már ott termett a hátam mögött a konyhaajtóban. Édes anyámnak azonban tízszerre több esze volt, mint neki, ő már tudta, hogy búcsúzni jövök és egy öt váltóforintos bankót,

a mit megtakarított és a ruhája keblében tartogatott, abban a percben, a mint beléptem, az ujjasom belső zsebébe rejtett. Mire a vén anyós ott termett, édes anyám már nyugodtan mosogatott tovább, mintha semmisen történt volna. Jól megértettem édes anyámat és ellenére a fájdalmas pillanatnak, szerettem volna a vén asszony szemébe nevetni, a miért úgy fölsült.

Nehéz állapot volt ez! Most már elmondhattam, hogy van: édes apám és mostoha anyám, édes anyám és mostoha apám, de még se mehettem sem az egyik, sem a másik házba. Ha az enyedi iskolai esztendő véget ért, a nagy apámhoz, Gaál Istvánhoz mentem, a hol még a legtűrhetőbb volt a helyzetem. Tíz éves koromban a nagyatyám elküldött édes atyámhoz Felső-Torjára, a hol neki birtoka és nemesi curiája volt. Emlékezetem szerint ekkor láttam először édes atyámat és mostoha anyámat: sanyarú két hetet töltöttem ott és nem is vágyódtam soha vissza hozzájuk. A székely uraságok ekkor még nem kényeztették el gyermekeiket és ha már valami hasznukat lehetett venni, föl is használták őket a hozzájuk illő munkára, künn a réten vagy a konyhában. A szénagyűjtésnél rendszeren az egész család dolgozott, nekem pedig gyakran kellett négy vagy hat lovat a rétre kivinni és reggeltől estig őrizni, szabadon eresztve azokat a réten és este megint összefűzve, hiba nélkül visszavinni. Ilyenkor a kis vászontarisznyában egy darab kenyér, szalonna, egy pár fej vöröshagyma és kis só volt az ebéd.

De mi volt ehhez képest az a sanyarúság, melyet tizenkét éves koromtól tizenöt éves koromig éltem át. 1822-ben, október havában azt a levelet írta nagyatyám Enyedre, hogy az öregsége miatt átadta a gazdaságát fiának, Gaál Miklósnak és többé tőle egy garast se várjak, elég nagy vagyok már arra, hogy mint más szegény gyerek, a magam sorsán segítsék. Ez a fájdalmas hír villámcsapásként hatott reám s mit volt mit tennem, én is folyamodtam a collegium rectorához, dr. Baricz Györgyhöz, egy ajándék czipóért, a mit akkor gratista czipónak hívtak. Ez egy gyermeknek elég volt egy napra és egész éven át mindennap adtak ilyen czipót Bethlen Gábor fejedelem alapítványából.

Édes atyám hírét vette nagyatyám határozatának és ambi-tióját sértette az, hogy fia szolga legyen, levelet írt tehát neki, hogy együttesen tartsanak el, ő is ad húsz forintot, nagyatyám is adjon ugyanannyit, így aztán negyven forintból, mely száz váltóforintnak felel meg, el lehet szerényen tartani egy tanít-

ványt Nagy-Enyeden. Édes atyám meg is küldte az általa fölajánlott summát, de nagyatyám egy garast sem küldött.

1823 elején, mikor betöltöttem tizenharmadik évemet, édes atyám meghalt, most már az ő támogatása is megszűnt. Így aztán a tanév vége felé a száraz collegiumi czipón kívül csak akkor ettem meleget, ha szereztem néhány garast egy-egy koszorú festésével, a miket tanulótársaim számára készítettem, hogy azokba verset írva, gratuláljanak szüleik nevenapjára. Ilyenkor vehettem egy-két garas ára pecsenyét a piaczi pecsenyés kofáktól. Volt egy idősebb, jószívű pecsenyés asszony, a kitől néha-néha vásároltam. Mikor egy krajczárom sem volt és én ott ögyelegtem, hogy legalább egyik-másik ismerős pajtásomtól kérjek egy-két falat húst, látva az öreg asszony, hogy nehezen gyűröm le a száraz czipót, magához intett, elvette a czipómat, meghasította és egy kanál zsírt töltött bele, hogy jobban csúszon. És ezt többször is megismételte.

Ezen a nyáron a szünidőre nem mentem Háromszékre, mert nem volt hova haza mennem. Szegény édes anyám ugyan tiszta anyai szeretettel viseltetett irántam és sorsom miatti aggodalmas fájdalmában végtelen könnyeket hullatott értem, de gonosz anyósa még élt és minden falatot sajnált volna tőlem. Azután meg az enyedi diákok is mind kedveltek és sokfelé hívtak a szünnapokra. Mivelhogy már hét éves koromtól kezdve a szabad időmben legkedvesebb időtöltésem a rajzolgatás volt s a virágokat már ez időben meglehetősen csínnal festegettem, tanulótársaim nővéreinek hímző mintákat rajzolgattam s másféle képecskéket, úgy hogy szívesen látott vendég voltam. E nyáron tehát, a szép vidéket kedvelve, Balogh István barátommal Krakkóba mentem, a hol Balogh atyja a krakkói fiskális uradalom igazgatója volt. A ruháim bizony nem nagyon illettek ehhez a vendégeskedéshez. Még a Dálnokból hozott ruháim szerepeittek, a melyek a nagyatyám és nagybátyám elviselt ruháiból teltek ki: spenzer, ujjas mellény és magyar nadrág, mely nagyanyám gondosságából az ülepén kettős béléssel volt ellátva, hogy ha megvernek, ne fájjon. Ha aztán ez a ruházatam a fenekén vagy a térdén megrongyolódott, a lábszárából vágtam le egy kis darabot, mert ez a csizmában lévén úgy sem látszott, – és úgy foltozgattam ki a nadrágom hiányait. Az ujjasom persze nem liferálta a maga feltját s így ennek a feltja bizony megtagadta az ujjassal való atyafiságát.

Ősszel, a mint visszatértem a collegiumba, újra megkezdődött a nyomorúság, nem lévén más hoz jussom, mint az ingyen-

lakáshoz és a collegiumi czipóhoz. A poésis tanítója ekkor Császár Zsigmond volt, a ki megsajnálta és kijelentette, hogy a szüleihez járhatok ebédre és vacsorára s ezért Benkő Transylvaniáját kell másolnom. Négy hónapig tartott ez a jó mód, de nekem nagyobb szenvedélyem volt rajzolgatni, mint írni és mivelhogy a másolás nem elégítette ki, egyszerre csak azzal fogadtam, hogy nos öcsém, nálunk kitelt a kosztod. Ezt bizony keserűen vettem tudomásul. Császár Zsigmond maga is rajzolgatott, s én, a ki addig arczképet a természet után nem próbáltam rajzolni, az ő biztatására belekezdtem. Császár Zsigmond volt az első modellem, de az arczképpel való kísérlet gyarlón ütött ki. A második arczképkísérlet, a mennyire emlékszem, Balogh István barátomé volt. Az iskolaév vége felé Vadas István, a ki az iskolában úrfiszamba ment, szülei nem éltek, vagyonos volt és gondnoka kezelte a jószágát, megszánt és maga mellé vett. Pár évvel idősebb volt nálam és felsőbb osztályba is járt, de nagyon szeretett rajzolgatni. Az ebédjéből annyi maradt, hogy az inasával együtt én is jól lakhattam. A nyári szünidőre azután magával vitt Solymosra, mely a Maros partján áll s e festői helyen együtt rajzolgattunk s egymás műveit bírálgattuk. Nagy-Enyeden szokásban lévén, hogy a poésis hallgatói az év végén tartott vizsga alkalmával az auditoriumot virágokkal földiszítik, engem arra kértek föl, hogy az ott lakó Lélek nevű szobafestőnek a terem dekorálásában segítségére legyek. Lélekkel, a ki eredetileg francia Lilleque névre hallgatott, kettesben megfestettük életnagyságban a kilencz múzsát, enyvesfestéssel, vastag nemezpapírra. A kulisszaalakra kivágott múzsákat azután léczekhez erősítettük és virágok közé állítottuk. Én örültem ennek a munkának, mert itt tanultam meg a nyers festékek neveit és az enyves festék kezelési módját.

Az 1824–25-iki iskolai évben Vadas István jószágából túrhető volt a helyzetem és évközben gyakrabban próbálgattam egyik-másik tanulótársam arczképet megrajzolni, de legnehezebben az orrokkal boldogultam. Hegedüs Sámuel nagyenyedi tanár engedélye révén később a *Musée de Paris* című díszműben összegyűjtött párisi remekművek rézmetszeteit is szabad volt másolnom, mert ugyanekkor Hegedüs fiának nevelője: Vízi István is másolgatott e műből tussfestéssel. Az itt látott remekművek gyönyörű metszetei nagy hatással voltak reám, mert egészen más fogalmat nyertem a rajzról, hiszen eddig Nagy-Enyeden mást sem láttam, mint a vándorló kép-

árusoktól vásárolt Tél, Tavasz, Nyár, Ősz-féle mázolásokat. Azután Hegedüs maga is az ifjabb tanárok közül való volt, szélesebb látkörrel bíró, szelid, nagyon megnyerő modorú, áldott jószívű, nemeslelkű ember, aki a művészetet nagyon szerette és nagyon melegen tudta az embert buzdítani. Szívjóságát jellemzi, hogyha délfelé vagy este meglátott engem Vízi Istvánnál, mindig ott marasztott ebédre vagy vacsorára.

Ekkoriban történt, hogy gróf Bethlen Ferencz kitűzött húsz pengő forintot vagy ötven váltóforintokat egy rajzolási versenydíjra. Engem is mindenki biztatott, hogy versenyezzek; Vízi is, meg én is a Párisi Muzeumból másoltunk, ő a Szent család egyiptomi menekülését, én egy tájképet, mindketten tussal. A bíráló bizottság úgy ítélte, hogy a díjat kétfelé oszták, Vízi kapjon harmincz forintot, én húsz forintot. Ez az ítélet azonban csak erkölcsi diadal volt reám nézve, mert az egész ötven forint összeget Vízinek adták át és én abból egy garast sem láttam.

Az 1825. év tavaszán ismerkedtem meg Telepy György és Udvarhelyi Miklós színészekkel, a kik László István tanuló-társam szülei házánál az udvarfelőli két szobát foglalták el. Udvarhelyinek szerepet másoltam s ezért ingyen jártam a színházba. Telepy színházi díszítményeket festett és közbe-közbe spanyolfalat, enyves festékkel, én szerettem nála időzni, hogy lássam az enyves festékek kezelését. Egyszer éppen elkészült egy spanyolfallal, a melyre két tájképet festett és a képek alatt maradt helyet szépen megmárványozta, örült, hogy a mint megszárad, haza küldheti s kap érte tizenöt váltóforintot. Addig is, a míg ez a dolog megszárad, kimentem vele a kúthoz, hogy vizet töltsék a kezére s hogy megmossa az ecseteket. Ezalatt a kis fiacskája, a három éves Sándorka, elővett egy ecsetet az egyik festékes csuporból és az atyja márványozását alaposan kijavíttatta. Képzeltető az atya dühe, mikor meglátta a kis genie munkáját. Szerencse, hogy ott voltam, én lettem a Sándorka védangyala s elhárítottam az atya haragját. Később aztán ő maga is nevetett rajta.

1825 junius végén végeztem el a gymnasiumi tanulmányokat, hogy ősszel tógás diák legyek. Ekkor Vadas István is elhagyta az iskolát s így én sem mentem már hozzá nyaralni. De volt egy rokonom: Gaál Mihály, a ki Kis-Ludason Katona Zsigmond jószágának volt az igazgatója, a határ másik részét pedig Rosenfeld nevű szász földbirtokostól vette haszonbérbe, hogy egyedül legyen úr a faluban. Sokszor voltam nála szün-

időkbën, mert szívesen látott. A Rosenfeld-kastély bútorai közt föltűnt nekem egy olajban festett tájkép Neuhauser N. szebeni rajztanártól. Említettem ekkor Mihály bátyámnak, hogy szeretnék Neuhausernél tanulni, ha módom lenne hozzá. Ő azt felelte, beviszen engem Szebenbe, a mi költség lesz, azt előlegezi nekem, én aztán, mikor pénzem lesz, visszafizetem neki. Úgy is lett. Mihály bátyám bevitt Szebenbe, elmentünk Neuhauserhez és ő el is vállalt tanítványának egy óra tíz váltóforintért, délután 2 órától 4-ig, a mikor nála rajzolhattam. Tussal rajzoltatott és ezalatt lemásoltam vagy hat egész alakot Fűger köre rajzolt műzsáiból. A tanítás nem sokat ért; mindössze egy-két vonást bele mázolt, mikor készen voltam, azután megdicsért. Sok órán otthon sem volt, csak betekintett. Én délelőttönként elmentem a báró Bruckenthal által alapított képtárba és ott memorisáltam a szép festményeket.

Katona Zsigmond kormányzéki tanácsosnak volt egy háza Nagy-Szebenben, a temető-utczában. A ház utcza része földszintes, az udvari rész egyik szárnya emeletes volt, a hol egy szobácskát tartottak fönn Katona udvari tisztjeinek, hogy ha Szebenbe mennek, ne kelljen a vendéglőre költekezni. Ide szállásolt be Gaál Mihály bátyám és az utcza részben lévő korcsmából rendelt a számomra reggelit, ebédet és vacsorát. Mindez került nyolcz pengőforintba, vagyis húsz váltóforintba, a miről Mihály bátyám tőlem irást vett és később, mikor 1835-ben meghalt, meg is találták ezt az irást a hagyatékában, mert én annak a kifizetéséről bizony megfeledeztem. Ennek a kölcsönnek a fedezete lett volna ugyanis az a húsz forintos pályadíj, a mit én Vízzel együtt nyertem el, de a mint említettem, soha meg nem kaptam.

Mikor 1825-ben Nagy-Enyedre visszamentem és tógás deák lettem, reverendát kellett volna csináltatnom, de a reá való költséget honnan vegyem? Szerencsére szegény nagyanyám összegugdosott a párnája alatt lassanként tizenhat váltóforintot s ezt elküldvén nekem, így jutottam egy szegényes reverendához. Ekkor már az arczképeim is jobbak voltak és egy-egy képmásért egy váltó forintot is szívesen adtak. A koplalás azonban újra beköszöntött volna, ha Imecs László alsó-fejérmegyei főbíró azt az ajánlatot nem teszi, hogy a fiát kaligraphiában oktassam, a miért egész éven át kosztot: ebédet és vacsorát ad. Reggelire aztán megmaradt a collegiumi czipóm és hozzá az egykrajczáros virsli. Így hát a koplalás megszűnt és hála a Mindenhatónak, lemaradt a napirendről.

Ez év őszén az úgy nevezett dislocatio alkalmával Makoldy Sámuellel kerültem egy szobába, a ki Brassóban megismerkedett volt Szabó János arczképfestővel, kit rendesen Szabó pictornak neveztek. Makoldy arra figyelmeztetett, hogy Szabó pictor crayonnal rajzolja az arczképeket, mert így tökéletesebbet alkothat, a hibákat ki lehet kenyérbéllel szedni s így a javítás lehetősége sokkal előnyösebbé teszi ezt a modort a tuss-rajzolásnál.

Ekkor crayonnal kezdtem rajzolni az arczképeket, de Nagy-Enyeden csak igen olcsó és nem eléggé fekete crayont lehetett kapni, így hát csak ezzel bajlódtam. A szünidőre is Imecsékkal mentem Diódra, a hol szorgalmasan arczképezgettem. Imecs főbíró igen jószívú, nemeslelkű és finom modorú úr volt, családja is, a két fölserdült leánya: Jozefa és Anna finom, nyájas kisasszonyok voltak, ugyannyira, hogy itt otthonosabban éreztem magam, mint Dálnokban, a nagyatyám házánál. Diódon a Miksa és Vas családokkal is közelebbi ismeretségbe jutottam, valamint Nagy-Enyeden is megismerkedtem azokkal a megyei előkelőségekkel, a kik megyegyűlések alkalmával a főbíró ebédjén megjelentek. Így aztán már mint szegény gyermek folyton az előkelőségek közt forogtam, a miből az az előnyöm volt más tanulóársaim fölött, hogy a nagy részben már kopasz, érett, tapasztalt és higgadt modorú urak közt forogva, iskolázottabb lettem s a collegiumon kívül levő társadalomban szükséges modort és magaviseletet is elsajátítottam.

Az 1826-ik év tavaszán baczkamadarasi Kiss József alispán Imecsnél ebédelvén, ebéd után hozzám jött és a fejemre téve kezét így szólt:

– No, sóczé, a nyári vacátióra jer hozzám. Egy billiárd szobát építtettem, fessél annak a fülkéibe valamit.

Festettem pedig e szoba három fülkéjébe, az elsőbe: egy alvó oroszlánt, mely a Kiss család czímere volt s ez alá ezt a jelmondatot: «Nemo me impune lacessit.» A második fülkébe: a mennykő beüt egy megszenesedett tőkébe, a közelében pedig egy bölcs nyugodtan nézi, tudva azt, hogy a szenes tőke nem vet lángot. A harmadik fülkébe: sűrű nád tövében egy nyúl húzódik meg, fölötte egy sas repdes, de nem száll le. Ennek a ez a magyarázata: a nád a constitutio, a sas a hatalom; a nád a nyulat megvédi, mert a sas nem ereszkedhetik le a nád közé, mivel onnan nem bír felrepülni.

Kiss József, a ki nőtlen ember volt, elment fürdőzni néhány hétre, mikor haza jött egyik este, csak nekem adatott vacsorát,

mert ő nem vacsorált. Oda jött hozzám s mialatt étkeztem, föl és alá sétált.

– No, sóczé, – így szólt hozzám – hogy voltál a nyáron, volt-e jó kosztod?

Én elmondtam neki, hogy a tisztartója, Rácz Áron elment reggel három órakor a gazdaságba és a szakácsné ilyenkor azzal állt elő, hogy nem adott neki pénzt reggelire. Az öreg úr tréfásan dorgálni kezdett:

– Hát székely gyerek vagy te? Hát olyan élheterlen egy székely fiú, hogy nem tud magán segíteni?

Én bizony bevallottam neki, hogy túljártam a szakácsné eszén. Azt mondtam a szakácsnénak, hogy a festék közé tejet kell keverni és ezért minden reggel egy fél kupa tejsre van szükségem.

Az így szerzett tej felét megittam, a maradékát pedig a festékhez kevertem. Búcsúzáskor az alispán még húsz ezüst forintot ajándékozott nekem.

Az 1826–27-iki collegiumi év elején már megkezdtem az elefántsontra való miniature vízfestést. Ekkor Adorjáné, a ki a deákok közül kosztosokat tartott, azt az ajánlatot tette, hogy fessek le a családját miniatűrben és ennek a díjába járjak hozzá az egész iskolai évben ebédre és vacsorára. Ez olyan szép ajánlat volt, hogy még hálával is tartozom érte; évközben azután sorra lefestettem a család tagjait.

Ebben az évben festettem a még ma is meglevő Quodlibetet, melyen tussal festett másolatok láthatók a Kisfaludy Sándor regéinek, Kisfaludy Károly Aurorájának rajzairól s néhány jobb rézmetszetről, de lefestettem rá több tanárom arczképét emlékezetből és végül a saját arczképemet is.

Ekkortájt valaki, már nem emlékszem, kicsoda, azt állította, hogy az nem nagy művészet, maga elé ültetni az embert s úgy lefesteni, az igazi művész csak megnézi az embert és emlékezetből festi le. Én sokat adtam erre a véleményre, pedig később beláttam, hogy már ahhoz is művészet kell, hogy valakit természet után lefessünk. De nagy hasznát vettem e megjegyzésnek, mert folytonosan abban gyakoroltam magamat, hogy az olyan arcot, a ki érdekelt, vagy éppen kitünőbb emberé volt, fejből fessek le s annak minden arczvonását szinte könyv nélkül megtanuljam. Így jutottak tanárain is az emlékezet után a Quodlibetbe.

Ennek az emlékezet után való festésnek azután olyan híre terjedt, akár csak a tatárjárásnak. Ennek öröme aztán mind-

járt két pengő forintért készítettem a crayonnal megrajzolt arcképeket.

Az 1827. év tavaszán történt, hogy Katona Zsigmond főkörmányszéki tanácsos Nagy-Enyeden keresztül utazván, meghált a collegium fogadójában. Magához hívatta vacsorára a tanárokat s a többek közt arról is kérdezősködött: van-e az ifjúságban hajlam a szép iránt, mutatkozik-e tehetség a zenére, a rajzra? Érdeklődött ez iránt, mint afféle széles látkörű, tudományos műveltségű ember, a ki több évet töltött a külföldi akadémiákon. Mikor a tanárok elmondták, hogy van itt egy ökölnyi nagyságú kis diák, a ki megnézi az embert és emlékezetből lerajzolja, azt mondta, hogy szeretné látni ezt a kis embert. Hegedüs Sámuel tanárom azonnal kihivatott a collegiumból és bemutatott a consiliarius úrnak, a ki nagyon szívélyesen fogadott és dicsérte hajlamomat. Buzdított, hogy ne engedjem magamat eltántorítani erről a pályáról, ha azt mondják is, hogy nálunk nem becsülik meg a művészt. Azzal biztatott, hogy ha itt nem tudnék is megélni, majd megélek a külföldön s ott is becsületére válhatok a magyar vérnék. Majdnem egy negyed óráig beszélt velem Katona, a ki olyan magas ember volt, alig birtam a szemébe nézni, de azért jól megnéztem az arcát és igyekeztem minden vonását az agyamba vésni. Másnap aztán lerajzoltam s megmutattam Vízi Istvánnak, a ki azonnal referált Hegedüs tanárnak. Hegedüs értem küldött és kért, hogy mutassam meg a rajzot. Mikor látta, hogy a hasonlatosság félreismerhetetlen, fölszólított, ajándékozzam e rajzot neki. Én ezt nagyon szívesen megtettem, ő pedig másnap elküldte a rajzot Kolozsvárra, Katona Zsigmondnak. Katona egyik ebéd alkalmával, a mikor több vendége volt, az asztalnál bemutatta a képet, megkérdezve, hogy ismerik-e? Mindenki rögtön fölismerte és jónak is találta. Mikor aztán a consiliarius úr elmonda, hogy ezt egy ökölnyi kis diák rajzolta, a ki még csak egyszer látta s akkor is csak gyertyánál, mindenki csodálkozott rajta.

Véletlenül Gaál Mihály bátyám is ott volt és nevem hallatára fölszólalt, hogy ez a kis diák neki rokona. Katona erre azt mondta praefectusának Gaál Mihálynak: «No, annak a fiúnak a nyarat Nagy-Szebenben kell tölteni, ott van képtár is, ott tanulhat». Gaál Mihály rögtön megírta nekem, hogy «a consiliarius úr azt parancsolta, a nyarat Szebenben kell töltened, jere hozzám, én majd beviszlek oda». Arra persze nem is gondolt, hogy ez majd újabb pénzázdozatába kerül.

Ekközben Nagy-Enyeden markális-szék volt, vagyis megye-

gyűlés, melyre a diákok is eljártak, de természetesen csak mint publikum. Én is elmentem és messze lévén az elnöklő főispántól: báró Kemény Simontól, csak kis egy csövű látcsövemmel nézegettem az arcját. De jól szemügyre vettem s mikor haza mentem, őt is lerajzoltam. A rajzot megmutattam Hegedüs tanárnak, a ki ezt is elkérte tőlem, hogy adjam neki, de most se volt sürgősebb dolga, mint hogy e rajzot elvigye báró Kemény Simonnénak.

Másnap, a mint ki akartam menni a collegium kapuján, szembe jön velem báró Kemény Domokos, a ki később az új magyar ministeriumban, úgy emlékszem, ministeri tanácsos volt. Én a kalapomat tiszteletteljesen levéve, akartam elkerülni mellette, de ő utamat állta e szavakkal: «Magához indultam, Barabás!» Azzal kivett egy levélborítékot és átadta, oly megjegyzéssel, hogy az édes anyja küldi. Ebben a borítékban tíz pengő forint volt, a minek én nagyon megörültem, mert épen egy rendbeli tisztességes ruhát rendeltem volt meg, hogy akárhol illendően megjelenhessek.

Ugyanezen időtájt élt Nagy-Enyeden egy híres szépségű, épen virágzó korában lévő kisasszony, Mutili Rózsi volt a neve, a ki özvegy édes anyjával és idősebb nővérével együtt divatüzletartó volt. Ezzel a családdal én is megismerkedtem, gyakran látogatván meg házi asszonyukat, özvegy Szántónét. Többször el-elgondolkoztam azon, milyen nehéz föladat lehet egy ilyen szép arcot úgy lefesteni, hogy elég szép s hozzá még hasonló is legyen. Megkértem hát Szántónét, eszközölje ki, hogy a kisasszony egypár vasárnap délután üljön nekem, mert lefesteném miniatürebe.

Az óhajtasom teljesült s én a leányt Szántónénál lefestettem, elefántcsontra, miniatüreben. Szép nagy, eleven kék szemei voltak, kis csinos orra, kis kerek szája, fehér, tiszta arczbőre, kellő gyöngye pirossággal és egészen fekete, dús hajzata, vékony fekete szemöldöke. Egy szóval eszményi szép feje volt, növése kifogástalan, ezenkívül okos, szelid kifejezése s a magaviselete is egészen kifogástalan. Természetesen az arczképét, mikor készen volt, neki ajándékoztam, semmi jogcímem sem lévén, hogy azt megtartsam. Különben is csak a tanulmányozás volt a célom. De ő neki is sokkal finomabb tapintata volt, semhogy azt tőlem ingyen elfogadja, vagy hogy pénzt küldjön érte, hanem hat darab szépen hímzett előinget ajándékozott érte, mely akkor divatos volt és nekem is kedvesebb, mint a fizetés. De értékesebb is volt, mint az arczképeim akkori díjazása. Ezt

az arczképet főleg azért említem, mert a későbbi dolgokkal is kapcsolatban van.

Végre elérkezett a nyári szünidő, a mikor Kis-Ludasra kellett utaznom Gaál Mihályhoz, hogy onnan Szebenbe menjek. Nem lévén utiköltségem, egyik tanulóársammal gyalog indulunk útnak. A díszesebb ruháinkat batyuba kötöttük és az ócskába öltözve, csak úgy a vándorlegények módjára mendegeltünk. Késő este volt, mikor Veresegyháza községhez értünk. Itt előbb haditanácsot tartottunk, hogy bemenjünk-e a községbe, ahol nagyon gonosz kutyák vannak, hiszen híres erről Veresegyháza! A helység előtt volt a temető, én azt ajánlottam, szálljunk meg itt, szép derült nyári este van, zápor vagy más egyéb nem fenyeget. Útitársam rá állt, így aztán bementünk a sirok közé, a collegiumi cipót és kis szalonnánkat elfogyasztván, batyunkat a fejünk alá tettük és hamar elaludtunk. Attól sem kellett félnünk, hogy az oláh éjjel bemejjen jönni a temetőbe és ellopja a batyunkat. Másnap korán reggel fölszedtük a sátorfát és délre én már Ludason voltam, a hol Mihály bátyám mindjárt azzal fogadott, hogy «épen jókor jösz, mert a tisztartó ebéd után megyen Szebenbe, te is mindjárt vele mehetsz».

Ebéd után vártam a nagybátyám rendelkezését, kérdeztem is, hogy hát Szebenben hogy-mint lesz velem? Bátyámat meglepte ez a kérdés, mert összehúzta a szemöldökét.

– Hát nincs pénzed? – kérdezte kurtán.

– Ha pénzem volna, magam is tudnám, mit tegyek, meg ezt a nagy utat se tettem volna meg gyalog. De én csakis azért jöttem ide, mert a consiliarius úr parancsolta. Ez a parancs pedig az én erszényemre semmiesetre sem vonatkozhatik.

Erre beszólította a tisztartót és beszélt vele. Örömmel indultam útnak és Szebenben a consiliarus házában megszállva, kérdeztem a tisztartót, miképen rendelkezett a bátyám? Elmondta, hogy kosztot és szállást kapok.

– Hát a rajzszerekre és apróbb kiadásokra nem adott semmit?

– Semmit! – volt a válasz.

Kértem a tisztartót, hogy legalább ő adjon két pengőt a rajzszerekre, egy pár ív velinpapírra, meg egy pár crayonra, mert e nélkül tétlenségre vagyok kárhozthatva s nincs értelme az itteni tartózkodásnak. És nekem mindössze nyolc váltókrajczár van zsebemben.

De a tisztartó is azt felelte, hogy nincsen nála pénz.

Arra gondoltam, hogy mindjárt valami alkalmatosságot

keresek, a mivel Brassóba és onnan Dálnokba juthatnék, hiszen már úgylis öt éve nem láttam édes anyámat, a ki megírta volt, hogy most már hozzá szállhatok, mert hárpia anyósa már nem él, a mostoha apám pedig szívesen lát.

Reggelig megállapodtam e tervemben és azzal az üzenettel vettem búcsút a hazatérő tisztartótól, hogy mondja meg a nagybátyámnak, ha tudtam volna, hogy így bánnak velem, eszemágában sem lett volna nála alkalmatlankodni.

Később megnyugosztalt az a gondolat, hogy hiszen élelmem, szállásom van s így még reá érek a tovább utazásra. Addig is legalább memoriter tanulmányozom a Bruckenthal-féle képtárt. Eszembe jutott, hogy itt egy Bielz nevű egyén könyomdát állított s láttam is egy pár kőrajzot, mely innen került ki. Elindultam tehát fölkeresni ezt a könyomdát.

És ime, előre láthatatlanok az Isten útai!

A mint ott nézegetem a rajzok nyomását, látom, hogy egy csinos bajuszú úr, egy kőre megfordítva ír, majdnem olyan gyorsan, mint a rendes írással, de e mellett kaligraphicusan szabályos betűket ró a kőre. Magyaros kinézése lévén, megkérdeztem, hogy magyar-e? Mikor igennel felelt, megörültem, mert törtem ugyan kissé a német nyelvet, de mégis jobban esett a magyar szó és így bizalmasabban is mertem kikérdezni a könyomás alapeszméiről. Ez az úr Barra Gábor volt, a ki később Kolozsvárott a ref. collegiumnál kő- és könyvnyomdát állított föl. Bemutattam magamat, hogy enyedi diák vagyok és hogy mint rajzoló ember különösen érdeklődöm iránta. Minden kérdésemre szívesen adott fölvilágosítást s mikor aztán megértettem a könyomdászat alapelveit, mondtam, hogy magam is szeretnék valamit kőre rajzolni. Barra szívesen fölajánlotta, hogy egy követ csiszoltat és szállásomra küldi. Egy negyedív papir nagyságú követ másnap el is küldött, a krétarajzhoz szemezve, s adott egy pár rúd lithographiai krétát is, megmagyarázva, miként kell a kővel elbánni s hogy mennyire óvni kell a zsírtól. Egy fejet rajzoltam rá, melyet le is nyomtatott s elég jól sikerült. Sajnálom, hogy nem tettem el, de a kezdő rajzaimra nem nagy súlyt fektettem. Barrának nagyon tetszett a dolog és kérdezte, hogy próbáltam-e már természetről arczképezni? Azt feleltem, hogy abból élek már Nagy-Enyeden. Erre fölkért, hogy rajzoljam le őt is, a mire igen szívesen vállalkoztam. Megkérdezte, hogy világos-e a lakásom, mert neki csak egy kis udvari szobája van a nyomda közelében s a húsz forintnyi fizetéséből nem telik nagyobb szállásra. Nekem szép világos szo-

bám volt s egyszeriben elmondtam neki azt is, mi módon hoztak és hagytak itt Szebenben és hogy nekem sem crayonom, sem papirom nincs, tehát hozzon magával, ha azt akarja, hogy lerajzoljam. A legközelebbi vasárnapon, a mikor reá ért, reggel beállított hozzám, egy nagy ív finom velin-papírral és két francia Couté-féle crayonnal. Vasárnap délelőtt a fejét elvégeztem, délután a ruhát s estére már magával is vitte a rajzot, de napközben persze együtt ebédeltünk s én az ő vendége voltam.

Az egész arczkép egy negyedív papirból és fél darab crayonból kitelt s így nekem három nagy negyedív papirom és másfél crayonom maradt, úgy hogy egyszerre gazdagnak éreztem magam. Másnap mindjárt el is mentem a képtárba, hogy ott tanulmányozni való képeket válasszak ki. Mikor este hazamentem, Barra azzal állított be, hogy özvegy Szentpáliné, egy előkelő földbirtokosné, a ki Szebenben a crème-hez tartozott, szívesen lát holnap ebédre, vele együtt megyünk oda, mert ő Szentpáliné Pepi leányát, egy fölserdült szép hajadont, a szépírásra tanítja. Másnap igen finom ebéd várt ott reánk, Szentpáliné kitüntető nyájassággal fogadott és ebéd után fölkért, hogy rajzoljam le a leányát, a kit azután két nap alatt, a mikor mindkétszer ebédre is ott fogtak, igen finoman lerajzoltam. Szentpáliné nagyon meg volt elégedve és szépen megköszönte a fáradságomat, másnap pedig Barra útján egy levélben tíz váltóforintot küldött.

Ilyen nem várt kedvező fordulat után épen nem volt okom elsietni Szebenből.

Másnap estefelé bekopogtat hozzám valaki. Én hangos «herein»t kiáltok, a mire benyit egy elegáns úri ember, aki azt mondja, hogy ő Barabás urat keresi.

– Én vagyok – mondom neki.

Meglepetést árult el az arcza. Láttam, hogy ő nem ilyen gyermek-embert keres, a mit bizonyított az is, hogy gyanúsán végig mért a szemével.

– Az úr rajzolta Szentpáli Pepit?

– Én!

Erre egyszerre megváltozott az arcza kifejezése és nagyon barátságosan mondta el, hogy a szász comesné Wachsmanné tiszteltet és szívesen lát holnap ebédre. Itt is az volt az eredmény, hogy lerajzoltam Wachsmann comes fölserdült leányát, Lottit. Itt háromszor ebédeltem, mindig előzetes meghívásra és itt is tíz váltóforint honoráriumot kaptam, e mellett az is nagy előnyömre szolgált, hogy sok előkelőséggel ismerkedtem

meg, mert a rajzolás ideje alatt egyre jöttek látogatók, a kiknek sorra bemutattak.

Alig készültem el itt a rajzzal, egy úr jött hozzám, hogy Benedikty provincialis commissáriusné szívesen lát holnap ebédre, a minék megint az lett a vége, hogy Benediktyt magát és feleségét is lerajzoltam s így pár hét alatt negyven váltóforintom volt együtt s a vendégeskedéssel elkerültem azt is, hogy Gaál Mihály bátyám kontójára a korcsmában étkezzem.

A nyár vége közeledvén elhatároztam, hogy édes anyámat csakugyan fölkeresem. Augusztus közepe tájt hagytam el Szebent, olcsó alkalmatossággal, a Porumbáki szekerén, a ki terhet szállított, de azért nekem is elég jó ülőhelyet tudott csinálni. Dálnokban a falu közepén láttam szembe jönni nagyatyámat. Megállítottam a szekeret és mindamellet, hogy ő már öt év óta végképen levette rólam a kezét, leszálltam s közeledtem hozzá, kezét csókolni. De ő nem ismert reám, a kezét hátra húzta és egészen zavarba jött. Én igen csinosan voltam öltözve s ő váziasan kérdezte, hogy kihez van szerencséje?

– Én az unokája vagyok!

– Az én unokám? Barabás Miklós? – felelte meglepetve.

Öt év óta nőttem is, meg azután a magyar nadrág és a kis kurta derekú ujjas helyett már kabát és pantallo volt rajtam, így hát nem is csoda, ha meg nem ismert. De nehogy azt gondolja, hogy nála alkalmatlankodom, mindjárt elmondtam, hogy az anyámhoz megyek. Bezzeg az édes anyámnak nem kellett elmondanom: ki vagyok? A mint meglátott, zokogva jött elem és könnyeivel áztatva össze-visszacsókolott. Mostoha atyám is szívesen fogadott, tudva azt, hogy semmit sem kérek tőle.

Két hét múlva, édes anyám kesejű könnyeitől kísérve, tértem vissza Enyedre, a hol ezóta nagy hódításokat tett a Mutili Rózsi arczképe. Nagy-Enyeden állomásoztak ugyanis a vörös csákós József-huszárok és a sok huszártiszt, a grófok és bárók szívesen zsibongtak a híres szépségű divatárus leány körül. De Rózsi olyan ügyesen tudott minden ostromot elkerülni, hogy a legkajánabb irigység sem tudott jellemében foltot találni. Kifogástalan volt a magaviselete és jól is ment férjhez, egy vagyonos, jeles ügyvéd, Sipos vette feleségül, a kivel példás és boldog házasságot élt.

A huszártisztek a Mutili Rózsi képe után már ismerték a nevemet, mikor visszatértem, többen mindjárt lerajzoltatták magokat, sőt némelyeket miniatureben is festettem. Ekkor már a szebeni honorariumokhoz képest itt is tíz váltóforintért (vagyis

négy pengőforintért) készítettem a krétarajzaimat, a miniatúrát pedig öt pengőforintra taksáltam. A huszártisztek közül lerajzoltam gróf Wolkensteint, gróf Draskovicsot, Mukics alezredest és többeket. A tisztek közül Nagy Sándor hadnagyot még krakkói nyaralásomból ismertem s ő különös rokonszenvvel tüntetett ki. Később 1849-ben találkoztam vele, mikor az ő dandára a budai várat bevette. Ekkor is még szívesen emlékezett reám s ő adott ki számomra egy rendeletet, melyben megengedte, hogy a még nem egészen kész lánchidon, melyen csak a honvédségnek volt szabad átjárni, kivételesen az én bútoros kocsim is átmelessen. Nagy Sándor eredeti kézírását Szilágyi Sándor öcsémnek ajándékoztam.

Az 1827-iki év szeptember havában tették le ünnepélyesen az enyedi új collegium alapkövét. Engem szólítottak föl, hogy a pergamen betűit megírjam, az emlékiratot az öreg Nemegyei tanár, a tanári kar seniora fogalmazta és tanártársai elismerték, hogy e szöveg valóságos cicerói latinsággal volt fogalmazva. A rövidebb fogalmazványt Nagy Sámuel rézmetsző és félig-meddig szobrász metszette czinktáblába. Mindketten Miriszlón dolgoztunk, hogy a sok látogató ne zavarjon s minden reggel a collegium tisztartója adott lovat, hogy ne kelljen gyalogolnunk. Az emlékiratot magamnak is leírtam és az eredetit visszaadtam a rectornak. A magam példányára mindenik tanár nevét (a saját írásukat utánozva) tréfából oda írtam. Miután az alapkövet lezárták és falat raktak reá, az eredeti fogalmazvány elveszett, pedig szeretnék volna emlékül megtartani a collegium számára. Mikor megtudták, hogy nekem meg van a mása, elkérték tőlem, hogy lemásolják, de soha vissza nem adták. A tanárok aláírásaik láttára csodálkozva kérdezték egymástól, hogy mikor irtuk mi ezt alá, hiszen csak a pergamentre irtuk a nevünket.

Ez időtájt már inkább voltam festész, mint diák. Folyton voltak megrendeléseim s báró Kemény Simonné másolatokat is készíttettem velem Szabó pictor után. Évközben Nemegyei görög és zsidó nyelvből tartott leczkéire is el kellett volna járnom, de én bizony sajnáltam az időt ezzel vesztegetni. Mikor aztán elérkezett az examen, a tanár fölszólít: «Domine Barabás, domine Barabás, hadd lássuk, mit tud, tud-e valamit? Mert nem emlékszem, hogy az egész év alatt láttam volna». Némi várakozás után megint fölszólítva, azt felelik a tanulótársaim: «Nincs itt». – «No, feleli az öreg, ez legalább consequens ember, ha a leczkére nem járt, a vizsgálatra sem jött el.»

Minden ismerősöm, a huszártisztek is, a ki csak egy kicsit utazott, mind azt mondta: «Mit vesztegeti az úr az idejét az iskolában? Az úr már olyan jó arcképeket rajzol, a milyen sok akadémiába járt festőtől sem telik ki! Pap akar lenni, valahol egy kis faluban? Vagy 12–15 évig éhező honorarius cancellista?» S mivelhogy magam is csak a rajzolásban találtam örömet, teljesen megérlelődött bennem az a szándék, hogy kizárólag erre adom a fejemet. És elhatároztam, hogy a mint Enyeden kevesbedik a munka, Szebenbe megyek, mert az ottani előkelő körökben úgyis kész piacozom van.

Egyik novemberi hideg reggelen, a barátaimmal átponcsózott éjszaka után, még az ágyban hevertem, mikor beállít hozzám Fóris, a Nemegyei tanár inasa és azt mondja, hogy a tanár úr szívesen lát ma ebédre. Vasárnap volt, szünetelő nap, de én mégis nagyon ostobán bámultam Fórisra, mert Nemegyei csak azokat szerette, a kik görögül tanultak nála. De Fóris háromszori kérdésem után sem tágított, semmi félreértés, a tanár úr Barabást hivatja ebédre. Azt hittem, hogy ha Nemegyei a vizsgálaton nem tudott megismerni, talán ilyenformán akar ismerkedni velem. Délben beállítottam hozzá s természetesen be is mutatkoztam. A tanár úr nagyon szívesen fogadott, a legjobb borait, a legfinomabb gyümölcsöket rakta elé, a fekete kávénál maga töltött nekem pipát. Mondtam, hogy köszönöm, de nem élek vele és ekközben csak töprenkedtem, hogy hová lyukad ki ez az előzékenység, mely túlhaladja a tanár és a tanítvány közti viszonyt.

Fekete kávé után kiderült a dolog. Ő a nagy tudománya által szerzett érdemeiért nemességet kapott s mert két fia volt, azt kívánta, hogy szép lapidár irással pergamentre másoljam le a nemesi levelét, hogy ő azt hitelesíttesse s így mindkét fiának meglegyen a pergamentes nemesi levél. Természetesen nagyon szívesen teljesítettem ezt az óhajtását s így esett meg azután, hogy ha a tanítvány vizsgálata alkalmával nem nagyon hízegő calculust tett is a nevem után, mikor egy év múlva elhagytam az iskolát és egyik barátommal a bizonyítványomat kivéttem, Barabás, a kaligraphus, a héber és görög nyelvből első eminens lett. De Nemegyei szellemének megnyugtatására kijelenthetem, hogy én őt a görög és héber nyelvtudásommal soha nem compromittáltam.

Karácsony felé megjelent nálam özvegy Miskéné, született Fronius úrnő tisztartója, azzal az üzenettel, hogy ő nagysága szeretné lerajzoltatni családját, s ezért nekem diplomát küld,

hogy a karácsonyi ünnepekre az ő legátusa legyek. De én eligérkeztem volt Zalathnára Barók bányaigazgatóhoz, a hol arczépekből reméltem jövedelmet. Azt üzentem hát Miskénének, hogy az ünnepekre már eligérkeztem, de a karácsonyi szünet előtt eljöhettek egy hétre Kozslárdra. Hegedüs rector adott is engedélyt és Kozslárdon lerajzoltam Miskénét, atyját Froniust, a gyermekek nevelőjét Hitsch-et, a ki később Miskéné férje lett. Azután siettem vissza Enyedre, hogy onnan Barókékhoz mehessek. De Miskéné az elutazást tervszerűleg késleltette s én csak délben érkeztem meg Enyedre, a hol azzal fogadtak, hogy engem a Miskéné legátusának hirdettek ki és Barókék már reggel elutaztak nélkülem. En szívesen belenyugodtam e helyzetbe, mert kellemes napokat töltöttem Kozslárdon. Harmadnap be is állított a tiszttartó, hogy jöjjen ki vele Kozslárdra, de tegyen egy pár praedicatiót is a zsebembe.

– Mosolygott-e a méltóságos asszony, mikor ezt üzente? – kérdeztem a tiszttartót.

– Nem, felelte a tiszttartó, egészen komolyan mondta.

– No, akkor majd küldök mást magam helyett, olyant, a ki prédikálni is tud.

Vállalkozott volna helyettem akárhány, ilyen jó legatióba, de az átruházás joga fölött a rector döntött. Elmentem tehát Hegedüs Sámuelhez, a ki mosolyogva hallgatta végig az előadásomat, azután némi humorral vegyest capacitált, hogy milyen szép hivatás: erkölcsi tanítást tartani.

– Hiszen látja, én is prédikálok!

– No – mondom – most már épen nem prédikálok. Erdélyország első hitszónoka áll előttem, a ki olyan méltósággal tudja elmondani vallásos és költőileg szép tanait, mintha csak Krisztus szájából hallanák. Én meg úgy szólván gyermek vagyok, és a más által írt praedicatiót szajkó módjára bemagolva, olyan öreg urak és dámák előtt mondjam el, a kikkel egész nap tréfásan társalgok? Ezzel a komoly arczczal egészen nevetségessé lennék!

– No jól van, hát ne prédikáljon, – felelte mosolyogva Hegedüs. En úgy is ott töltöm a karácsonyi ünnepeket Szent-Imrén gróf Bethlenéknél, a hol az első ünnepen Miskéné is ott lesz. A két falu csak egy jó kődobásnyira van egymáshoz. Gróf Bethlen Imre pár nap mulva úgy is küld értem kocsit vagy szánt, ezt megüzenem s maga útra készen, elefántcsonttal, festékkal, rajzszerekkel ellátva hozzám jön s együtt utazunk Szent-Imrére. Ha pedig Miskéné karácsony másodnapján prédikatiót akar, majd átküldöm a gróf két legátusa közül valamelyiket.

Igy az én legatióm ügye el volt intézve s mi pár nap mulva szánra ültünk, melyet jó négy szürke röpített Szent-Imre felé. Hegedüs tanáron kívül Barcsay Zsiga, én és Vízi István, a tanár fiának tanítója, az egyik diplomával ellátott legátus ült a szánon. Karácsony első napján át jött Miskéné is, Hegedüs prédikált és mint fölszentelt pap ő osztotta az úrvacsorát. Estefelé, mikor előhajtott a Miskéné kocsisa, én is előálltam, hogy átadjam Miskénének hivatalos legátusi iratokat, a mit rövidesen csak «conceptus»-nak nevezünk. A nagyobbik grófkisasszony meglátott, mosolyogva felém jön és kérdi, hogy mit akarok?

– Én a Miskéné legátusa vagyok és óhajtanám tudni, hogyan rendelkezik velem.

A kisasszonyka kikapta a conceptust a kezemből s befelé szaladt vele.

– Hogyisne, maga itt marad, maga hozzánk jött! – azzal eltűnt az ajtóban. Pár percz mulva hallom, hogy odabenn nevetnek, aztán ki jön a comtesse és így szól:

– Ugy-e mondtam, hogy itt marad. No csak menjen és mulasson az urakkal tovább.

Elmultak az ünnepek is, a nélkül, hogy prédikáltam volna és Miskéné mégis elküldte a rendes legátusi honorariumot. Hegedüs tanárom az ünnepek után visszament kíséretével együtt Enyedre, de én még egy hétig ott maradtam Szent-Imrén s lefestettem a két grófkisasszonyt miniaturban, azután Somogyi huszárhadnagyot, Rózának, az idősebb comtessenek vőlegényét és Barcsay Zsigát, a ki később a fiatalabbikat vette el. Somogyi pestmegyei birtokos volt, Lukács Móricznak rokona; első neje Bethlen Róza fiatalon halt el és ő később másodszor is megnősült.

1828-ban, újév után mentem vissza Enyedre. Ekkor közeledtek a félévi vizsgálatok, de én már inkább arczképfestő voltam, mint diák. A vizsgálatokat bevárjam-e? Hiszen úgylis elhanyagoltam a tanulmányaimat és föltétlenül a művészi pályára lépek. Ezért illőbbnek tartottam, ha meg sem jelenek a vizsgálatokon.

Időközben már 250 váltóforintot gyűjtöttem össze, ezzel a pénzzel a zsebemben, szalonruhával és fehérneművel tisztességesen fölszerelve, minden ingóságaimmal együtt, egy födeles kocsin, 1828. év január hó 5-én reggel útnak indultam Szebenbe. Épen a piac közepén haladtunk át, mikor meghúzták a collegium nagy csengettyűjét, mely harangnak is szépen beillett. Ez adott jelt a diligentia megnyitására, a leczkére, meg a classisokba menetelre.

Azon érzelmeket, melyek e csengetyűszóra szívemen és lelkemen átrezdültek, csak az avatottabb toll tudná leírni. Elválni örökre attól az intézettől, melyben hat és fél éves koromtól 18 éves koromig éltem, gyermekkori barátaim között! S ha volt is három sanyarú évem, de élveztem sok kellemes órát, melyek a nyomorúság leküzdése után bőven kárpótlak. Ismertem úgy szólván a város színe-javát s majdnem minden háznál szívesen látott vendég voltam. Elválni most örökre mindettől! És mindentől, a mit tizenegy és fél év alatt megszoktam!... Úgy hangzott ez a csöngetyű, mintha vádiratot olvastak volna föl előttem, a miért nem megyek leczkeórára.

Ehhez járult még az az aggodalom, melyet a bizonytalan jövő miatt érzek. Kiséri-e majd siker a fáradságomat, kísérem útamon védangyalom? Vagy földre sújt a balsors? Határozottan kitűzött utamat vidám, termékeny vidékeken át vezet-e, vagy zordon, kopár és veszélyes tájakon?... Egyedül vagyok, magamra hagyatva, a legkisebb támasz, sőt jó tanácsok nélkül is.

Egymást váltották föl lelkemben a sötét és a reményteljes gondolatok. Igyekeztem magamat vigasztalni azzal, hogy ha a Mindenható első küzdelmeimben sem hagyott el, segítségemre lesz később is. Vigasztalódtam Kölcsey e szavaival:

«Ernyőt keress, ha készül borulni,
Szenvedj, ha nincsen hová vonulni,
Fordulhat a szél».

És legyőzte minden kételkedésemet az a tudat, hogy a sötét fellegek még sincsenek olyan közel, mert hiszen most nem nyolcz rézkrajczárral indulok Szebenbe, hanem 250 forinttal. És összehasonlítva a magam pályáját a másokéval, a jövőre való kilátásaimat sokkal vidámabbnak láttam. Szebenben kérdezősködve a mások sorsáról, olyannal is megismerkedtem, a ki már 12 éve szolgált fizetés nélkül, még mindig csak remélve, hogy pár év múlva fizetéshez jut, mely ekkor se lesz nagyobb 500 váltóforintnál! Hallottam, hogy Kolozsvárt a guberniumnál 12–14 év múlva érhető el a 600 váltóforintos fizetés és ehhez képest én az utolsó hat hónap alatt, jöllehet az édes anyámnál lerótt látogatás is három hetet vett igénybe, nemcsak hogy a magam tisztességes ruházatát megszereztem, de félre is tettem annyit, a mennyit egy kincstári hivatalnok 12–14 évi ingyen szolgálat után félévi fizetés fejében kap. Úgy találtam tehát, hogy az én pályám kezdete sokkal biztatóbb, mert azonnal

keresetképes vagyok, nemcsak 12 év múlva, és mivelhogy én hazulról segílyt úgy sem kapnék, hivatalnoki pályára nem is léphetnék. No még maradt volna a pap, ügyvéd, gazdatiszt, de ezekhez se volt kedvem, csak a rajzolás nyújtott egyedül élvezetet. Sőt még a néhány címzőes észrevételére is megvolt az a vigasztalásom, hogy tapasztalásom szerint engem jobban kitüntettek, mint a kezdő hivatalnokokat.

Szebenbe vasárnap délfelé érkeztem meg s egyenesen a régi szállásomra tértem be, a consiliarius úr házába, gondolva, hogy ebben az üres szállásban senki terhére nem leszek. Nem is zavart meg senki, Gaál Mihály bátyám se járt ott létem alatt Szebenben.

Délután néhány ismerősömet mentem fölkeresni s meglátok az utca szögletén egy nagy hirdetőmenyt, a mely azt jelenti, hogy ma álarcos bál lesz a redoutban. Erre kíváncsi voltam, mert Enyeden tilos a diákoknak nyilvános bálba járni, mentek ugyan azért álarcban az éltesebb diákok közül egyesek, de én még nem mentem velök. Olvasván azt is a hirdetésen, hogy a bál este nyolcz órakor kezdődik, én komolyan vettem ezt a nyolcz órát, mint a hogy a színházban teszik, és pontban esti nyolcz órakor beállítottan a tánczterembe. Nagyot csodálkoztam, mikor senkit sem látok az ürességtől kongó teremben, csak két szolgát, a kik épen a gyertyákat kezdték gyújtogatni.

Kérdezem, hogy mikor kezdődik a bál? Mert hiszen nyolcz órára jelentették.

Mosolyogva felelt az egyik, hogy igazam van, de a közönség csak kilencz óra felé gyülekezik. Később egyik mellékteremben az étkezőhelyre bukkantam és más dolgom sem lévén, megvacsoráltam.

Ezalatt összegyűlt a közönség, úgy hogy most már a multság érdekelni kezdett. Alig jártam egy párszor körül a táncztermet, a hol már megkezdődött a táncz, egy borotvált képű, bajszatlan, elegáns úr közeledik felém s németül megszólít:

– Ugy-e, ha nem csalódom, arczképfestő az úr?

– Igen, – feleltem, most már meglehetősen törve a német nyelvet.

– Az úr rajzolta le Wachsmann Lottit?

– Én.

– Nos hát én is szeretném magamat lerajzoltatni, nevem Dandorf, Fähnrich. Lesz szíves e megbízatást elvállalni?

– Szívesen, hiszen ez a hivatásom.

Másnap a szállásán fölkerestem és lerajzoltam, azután még

egy «Fährnich» – zászlós – társát, egy Kovács nevűt is lerajzoltam.

Pár nap alatt megtudta az egész Szeben, hogy ott vagyok s pár hét alatt már egészen otthonosan éltem ebben a városban. Ha lerajzoltam valakit, látta nála húsz-harmincz másik ember, a kik mind megismerték így a nevemet. Többet kellett beszélnem németül, mint magyarul s minél többet fentem rajta a nyelvemet, annál jobban csúszott a német szó, a minék nagyon örültem, mert arra gondoltam, hogy ha Bécsbe megyek az akadémiaára, ott több hasznát veszem ennek a nyelvnek, mint akárminek.

Megismerkedtem Szebenben Benigni hadi kormányzósági titkár családjával s lerajzoltam ennek két fiát, két leányát. Ezeknél minden héten zene quartette volt s részt vett e quartettekben Kirchner is, a ki az 50-es években Budapesten rendőrtanácsos volt s a ki nagyon szépen gondolkázott. Ennél a családnál szívesen látott vendég voltam, igen finom társalgást folytattak, a mi kellemesen érintett s mivelhogy magyarul egy sem tudott közülok, nekem is csak németül kellett társalognom s ez nagyon is hasznomra vált.

A Bruckenthal által alapított jeles képtár és könyvtár főlügyelője Haas úr, a kit őt magát és a leányait is lerajzoltam, olyan szíves volt irántam, hogy ha reggel a képtárba akartam menni rajzolni, nekem adta át a kulcsokat s ő csak jóval később jött oda.

Szebenben, hat hónapi ott létem alatt, sok előkelőséget örökíttettem meg, a többek közt gróf Nemes Jánosné, báró Bruckenthal Józsefet, Mesmacher generalist és még számosakat. Erről a generálisról érdekes medvekalandot meséltek. Elment medvevadászatra a havasokra, de mikor közeledett a medve, nem merte bevárni és korábban rá lőtt. A lövés félre csúszott a medve bundájában s ekkor a generális ijedtében eldobta puskáját és szaladni kezdett. De a medve utól érte és megfogta. A generális mellé fölállított két oláh közül az egyik úgy elveszítette a lélekjelenlét, hogy ő is eldobta a puskát, aztán oda szaladt, megfogta a medvét és hátra felé húzta. A másik oláh higgadtabb volt, de nem mert a medvére löni, nehogy a három dulakodó közül a generalist vagy az oláhot löje le. Végre is odaszaladt és a medve testére szorítva a puskája csövét, úgy lőtte le. A tábornok úr így aztán tūrhetően csekély sebekkel menekült meg a medve körmei közül, de a nadrágja nemcsak a medve mancsait, hanem az ijedtséget is megsínylette.

A Szebenben készült arczképek nagy részét vázlatban is megrajzoltam, mert még Szász Károly tanáromnál láttam azt egy alkalommal, hogy Szabó pictor, a ki nála szállt meg, azokat, a kiket lerajzolt, előbb darabosabban a vázlatkönyvébe örökítette meg s csak később rajzolta más papírra, csinosabban kidolgozva. Ezt a módszert azután én is utánoztam Szebenben, de később Kolozsvárt abba hagytam, mert láttam, hogy a másolásnál mindig veszít a hasonlatosság, de másrészt kárba-vesztett fáradságnak is tartottam.

A szebeni független élet örömebe némi üröm is vegyült. A mint nagyapám Gaál István meghallotta, hogy én elhagytam az enyedi iskolát, mennydörgős levelet írt Szebenbe, hogy azonnal menjek vissza Enyedre és folytassam a tanulást. Ugyanez időtájt Szász Károly tanárom Szebenben járt, a sétányon találkoztunk s gondoltam, hogy megkérdem a véleményét. Ha ő mint tapasztalt és okos ember helyesli az eljárásomat, az nagy megnyugvásomra lesz. Szász tanár azt felelte, hogy ha az ember egy pályának, melyet kedvel, a nehezebb részén már túlesett, sőt már sikert is arat rajta, nem lenne helyes azt új és ismeretlen pályával fölcserélni, a hol kétes a siker. Nagyon megköszöntem ezt a megnyugtató nyilatkozatát és a nagyapám levelét szépen félre tettem, mert hiszen úgy sem árthatott nekem. Még később Dálnokban is igyekezett lebeszélni, de ő nem ismerte a világot, mert soha Háromszékről ki nem mozdult. Fia Miklós, édes anyám testvére azonban szélesebb látkörrel bírt s velem tartott. Édes anyámat is mindig azzal nyugtatta meg, hogy az én helyemben ő se tenne másképen.

Szebenből hazatérőben Márkosfalván meglátogattam Barabás Izsákot, édes apám testvérbátyját. A mikor meglátott szóról-szóra így fogadott: «Az én fiamból sem lett semmi, azt hittem, belőled lesz valami». Őszszel Nagy-Enyedre mentem, a hol a collegiumban szálltam meg és báró Kemény Simonné adott többféle munkát. Csombordi báró Kemény Simon családjáról mindig tisztelettel kell megemlékezni, mert e család viselkedése irányomban örökös hálára kötelez. Én ugyanis Enyedről még diákkoromban is, gyakran jártam ki a közeli Maros-Szent-Királyra, a hol egy atyámfia lakott: Bartha László, református pap, a kinek a felesége nagynénem volt. Fölserdült leányai voltak, a fia pedig velem egykorú és tanulótársam. Szent-Királytól egy jó negyedórányira van Csombord, a hol Réthy szám-tartó lakott, neki is volt két szép leánya, Eszter és Karolina, a kik a Bartha-leányokkal sűrűn összejártak. Én is gyakran

jártam át Csombordra s ha ilyenkor báró Keményné otthon volt, a számtartóéktól a kastélyba hivatott ebédre. Báró Kemény Simon legifjabb két gyermeke István és György volt. Ez valamivel fiatalabb mint én, István pedig már komolyabb természetű, de azért barátságos és jószívű. Őt a játék már nem mulattatta, az istállóban és a gazdaság körül forgolódott. György kedélyesebb és játékosabb volt, négy betanított kecskáját kocsiba fogva gyakran kocsikáztunk együtt a parkban és kecskékkal hordattuk a gyepet a kertésznek egy nagy zöld kanapéhoz, melyet a parkban a patak partján készített. Kemény István, ha jó kedvében volt, megtette azt a tréfát, hogy egy agár fülébe bele vonított, mire valamennyi kutya a földre ült és vonítani kezdett. Volt a kutyák közt egy szelidített farkas, melyet kölyökkorában fogtak el s ez most a legjobb egyetértésben élt a kutyákkal. Egyszer, mikor a számtartóéknál ebédelünk, valami nehéz kezdi nyomni a vállamat, hátra nézek, hát látom a farkas nagy fejét. Szerencsémre a másik lábát az asztalra tette, mert máskülönb az asztal alá döntött volna. A farkas ekközben minden teketória nélkül elvette a tálból a marhahúst s azzal odébb állt. Én úgy megijedtem, hogy szólni se tudtam, de a többiek is szótlánul nézték ezt az illetlenséget, mert elfelejtettek neki délben enni adni s a farkas koma huszárosan requirált magának elegendő zsákmányt. Később hallottam, hogy csak őszig maradt a háznál s a mikor az első hó leesett, eltűnt s többé nem is látták. Visszatért farkastársai közé.

Az 1828-ik év őszén voltam utolszor Csombordban, a mikor lerajzoltam a bárónét is crayonnal. Ez alkalommal érdekes művészi vita támadt, melyben részt vett az egész család. Az ifjú bárók akkori nevelője Vajda Dániel, a ki később marosvásárhelyi tanár volt, azt állította, hogy a teljesen laikus ember ítél leghelyesebben a művészetben. Én azt mondtam, hogy ha az ilyen tanulatlan vagy műveletlen ember fölismer egy arczképet, ez annak a jele, hogy az az arczkép jó, de ha nem ismeri meg azt, a kit ábrázol, – ez még nem döntő. Erre báró Kemény Domokos beszólít egy oláht s azt kérdi a báróné fejkötős női arczképére mutatva: – Ki ez?

Az oláh csak mosolyog.

– No, mondd meg ki ez? – biztatja őtet a báró.

– Domnu Kirisztosz! A Krisztus, – feleli az oláh.

Csombordot nem láttam többé, de emléke mindig kedves maradt.

1828. év őszén Enyedről Kolozsvárra mentem, a hová

Horváth Lázár invitált, a kivel Szebenben ismerkedtem meg. Ő nagyon biztatott, hogy Kolozsvárt jó dolgom lesz. Petricsevich Horváth Lázár bemutatott édes atyjának Horváth Dánielnek, a ki szívesen fogadott. Kolozsvárt akkor divat volt az előkelő házaknál, hogy két-három vendégnek külön terítettek. Alig volt olyan előkelő ház, hogy ott egy-két guberniumi cancellista ingyen kosztot ne kapott volna. Horváth Dániel is ilyen nyílt házat tartott és meghívott állandó vendégének az asztalához. Székely Dániel, Székely Bertalannak az édes apja, a kit én még Enyedről ismertem s a kinek ekkor gróf Kun Gergelynél ingyen lakása volt, egy udvari szoba, meghívott, hogy jöjjenek hozzá, ne lakjam vendéglőben. Székely ekkor még fizetés nélküli cancellista volt s a szolgáját, egy oláh ifjút, a ki magyarul is tudott és a lyceumban tanult, viszonzásképpen én fizettem. Székelynek kevés érzéke volt a rajzoláshoz s egyszer csak megszólít: – Hallja maga Barabás, én mondanék magának valamit, de olyan fejes, hogy úgy se veszi számításba a más szavát.

– Én figyelembe veszek minden okos beszédet, mert mindentudó nem vagyok.

– Hát ha nem hiszi, mérje meg circalommal, hogy minden arczképén a fej egyik oldala szélesebb, mint a másik.

Jót nevettem ezen a megjegyzésen, ő azonban haragudott.

– A mérték szempontjából igaza van, – mondom, – de művészi szempontból nagy badarságot állít. Mert a merőben szemben álló arcznak, a míg az egészen az arczélig elfordul, arányai folyton változnak, úgy hogy az egyik fele az arcznak lassankint egészen eltűnik s a másik fele pedig teljes világításában tárul elénk.

Nehezen bírta megérteni ezt a magyarázatot s oly kevésre becsülte a művészetet, hogy folytonosan arra akart ösztönözni, álljak én is be gyakornoknak az országos építészeti hivatalba. Én erről persze hallani sem akartam.

– Hja barátocskám, mi egy pictor? – mondogatta gúnyosan.

– Hát mi egy tiszteletbeli gubernialis cancellista? – feleltem én neki.

Így éltünk mi szép egyetértésben. Ő nem kevesebb mint 15 évig volt honorarius, míg gróf Teleky József lett a kormányzó és ennek sógora gróf Degenfeld Ottó fizetéshez nem juttatta. (Milyen szeszélye a sorsnak, hogy éppen az ő fiából: Székely Bertalantól a legelső magyar történelmi festők egyikét gyúrta.)

Kolozsvárott élt ebben az időben egy olasz festő, Gentiluomo

nevezetű, a ki ének- és zongoratanítással is foglalkozott. Ezt láttam először olajfestékekkel dolgozni. En eddig csak crayonnal rajzoltam, vagy miniatúrában festettem, melynél a vízfestés a tussrajzoláshoz hasonlít. Gentiluomo a Bergai házában lakott, kinek fiával ismerős lévén, gyakran benéztünk az olasz festőhöz, s itt láttam, hogyan kell kezelni az olajfestéket. A legkevésbé azt tudtam elképzelni, hogyan kell az olajfestésben árnyalni. Itt láttam azt, hogy lehetőleg minden színt a maga helyére kell tenni és még azon nedvesen összelágyítani. Láttam milyen sűrűnek kell lenni a festékeknek, hogyan kell a színeket hólyagba kötni. Néha segítettem is neki festéket törni. Láttam, hogyan kell alapozni a vásznat, azt is hallottam tőle, hogy enyvel bevont papírra is lehet olajba festeni. A festékek nevei a hólyagocskákra föl lévén írva, azokat leírtam s a színeket nyers állapotban a fűszerkereskedésben megvásároltam, Gentiluomo pedig megengedte azt is, hogy egy nála lévő üveg festéktörőn megtörjem. Az ő főszakmája a zene volt s így nem irigykedett reám, sőt minden kérdésemre szívesen adott egyenes feleletet és fölvilágosítást.

Én először enyves papírra próbáltam meg a festést, először csak egy fejet szürkében, a másodikat pedig már színekkel. Azután vásznat alapoztam és a harmadik képemet erre festettem. A negyedik olajfestésű arczképet már pénzért készítettem el.

Az 1829. év kezdetét e tanulmányaim vették igénybe. A nyár elején a Torda-utczában egyszer csak a dálnoki rektorral akadtam össze. Már messziről megismerve örvendező arczczal üdvözöltem, de ő olyan meglepett képet vágott, mintha csak most látna először. Kérdezősködtem édes anyámról. Ő is kérdi, hogy mint vagyok, nem volt-e semmi bajom?

– Hála Istennek, mindig egészséges vagyok, nem voltam egyszer sem beteg.

– Hát más baja nem volt-e? – kérdi aggodalmas kifejezéssel.

– Miért? Talán rossz híreket költötték?

Nagy nehezen mégis csak előállt vele, hogy odahaza azt beszélik, bankót csináltam és be vagyok zárva. Azért is nézett reám olyan ijedten, mert nagyon meglepi, hogy szabadon és jókedvűen lát. Szegény édes anyám is mennyit sirat azóta! Mondtam neki, hogy csak nyugtassa meg az anyámat, hogy soha rólam ilyen hírt el ne higyen. Én nem szorultam reá a bankócsinálásra, de több eszem és becsületérezsem is van, semhogy

a jövőmet könnyelműen kockára tegyem. Becsületesen keresem meg a magam kenyerét s már közel 500 pengőforintom van együtt, a mivel ősszel Bécsbe utazom, hogy ott az akadémiában tanuljak. Mert mégis csak bosszant az, hogy mindenki így kiált föl a műveim láttára: «Sok ez egy naturalistától!» Hát ha én jól rajzolok, nem mindegy-e az, az akadémián tanultam-e vagy a saját gyakorlatom útján?

A rektorral levelet küldtem anyámnak, de posta útján is megnyugtattam. Azután eltűnődtem azon, hogy ime, a művész küzdve küzd s mi érte a jutalom? Még bankóhamisítással gyanúsítják!

II.

Az 1829-ik év nyarán Ugron István guberniumi titkár Székely Dániel útján azzal biztatott, hogy bécsi tanulmányútam elősegítésére aláírási ívet nyit és reméli, hogy így pár száz forintot gyűjt össze, melynek segítségével Bécsben könnyebben boldogulnék. Ez a kilátás fokozta bátorságomat, mert arra gondoltam, hogy az első évben majd csak elég lesz a magam pénze, a második évi tanulmányozáshoz pedig az ígért stipendiumot használom föl.

Augusztus elején Szábel Menyhért fűszer- és galantéria kereskedőtől tanácsot kértem, hogy miként utazhatnám legcélszerűbben Bécsbe? Szábel erre így felelt: «Tudja mit, mondok magának valamit. Én Szent István-napjára úgy is Pestre megyek, ott töltök egy pár napot, onnan pedig szeptember elején Bécsbe utazom, ne is keressen más alkalmatosságot, elviszem én az urat Bécsbe. Az úr aztán lefesti az én fiamat, a ki most Bécsben van és ezzel quittek leszünk».

Úgy is történt. Több kolozsvári kereskedő jött föl Pestre Szent István-napjára, úgy hogy egész karavánná lettünk. Pestről neudorfi gyors előfogatokkal vitt Szábel Bécsbe, a hová szeptember első napjain érkeztünk meg.

Elutazásunkat megelőzőleg azonban még egy érdekes dolog történt. Az 1829. év nyarán ugyanis, az orosz-török háború alkalmával egy kis 200 főnyi török csapatot az oroszok Erdély szélére szorítottak, hol a mi határőrségünk az átlépett törököket lefegyverezte és Erdélyen átkísérte, hogy aztán újra visszamehessenek olyan török területre, a hol oroszok nem voltak. Ez a török csapat Kolozsváron ment át, a hol pár napi pihenőt tartott. Volt közöttök egy anatóliai születésű ezredes, igen szép

férfiú, ennek arcza annyira megtetszett gróf Bethlen Ferencz-nak, hogy fölszólított, rajzoljam le a számára. Csak néhány napot szándékozván még Kolozsvárott tölteni, egészen futólagos vázlatot készítettem a törökről, de ezt aláírtam vele török betűkkel s utána magam is ráírtam magyarul a nevé, mely hangzott e képen: Mehemed Musztafa. Ezt a rajzot magammal vittem Bécsbe s ott nagyobb alakban is megrajzoltam és Gyulai Sámuelnek, a ki az erdélyi udvari cancelláriánál szolgált, adtam át azzal a kéréssel, hogy ha valaki Bécsből Erdélybe megy, vinné el magával gróf Bethlennek. Gyulai ekkor a Józsefvárosban ugyanegy házban lakott Markó Károlylyal, a ki már hírneves festő volt. Gyulai maga is félig-meddig művészember volt, még Kolozsvárott Nagy Sámuel rézmetszőtől tanult szép írást s Bécsben Markóval is barátságban élt. Átdott rajzomat megmutatta Markónak, a ki azt az óhaját fejezte ki, hogy szeretne engemet megismerni. Gyulai örömmel vezetett hozzá és bemutatott.

Markó igen jólelkű, jószívű ember volt és az olajfestésben nagy gyakorlattal bírván a legszívesebben adott utasítást minden kérdésemre. Járt ekkortájt hozzá egy Schrotzberg nevű ismerőse is, a ki ott Gyulait és nejét lefestette, miközben Markó corrigálta a készülő arczképeket.

Ugyancsak Bécsben élt ekkor már két éve Vízi István, a ki az enyedi collegiumban Hegedüs tanár fiának volt a nevelője s azután a collegium megbizásából, ennek költségén Bécsben a könyv- és könyomdászatot tanulta, hogy később Nagy-Enyeden typographiát és lithographiát állítson a collegium részére. Én tehát Bécsbe érkezésem után azonnal Vízit kerestem föl, hogy közelében vegyek ki szállást és a téli estéken együtt lehessünk. Vízi két év óta csak a politechnicumba járt, de mikor én közöltem vele, hogy én a festészeti akadémiába akarok belépni, ő sem akart hátramaradni. Én tudva azt, hogy ő természet, vagyis domború test után nem képes rajzolni, furcsának találtam becsvágyát, de azért mit sem szóltam neki.

Igy aztán együtt állítottunk be Peter igazgatóhoz, a kinek ő tuss rajzokat, én meg crayon rajzokat mutattam be. Az igazgató mindkettőnk munkáját elég jónak találta, de úgy mond, túlságosan finomra babráltuk a rajzokat. Mindjárt utasított is bennünket, hogy menjünk át Gselhofer tanár osztályába és rajzoljunk ott egy-két fejet, de szélesebb modorban, hogy azután megítélhesse, mit tudunk?

Másnap reggel beállítottunk Gselhoferhez. Elmondtuk,

hogy az igazgató küldött s engedje meg, hogy egy pár fejet rajzolhassunk nála.

– Kein Platz! – felelte a tanár kurtán és gorombán.

Ekkor a Vízi helyett én is kértem, kijelentve, hogy nekem csak egy délelőttre kellene a hely.

– Kein Platz! – rivalt reánk újra.

Erre én megfordultam s azt se mondva «befellegzett», ott hagytam a faképnél. Csakhamar Vízi is utánam jött. Arra gondoltam, hogy tudok én nagy fejet széles modorban rajzolni Gselhofer nélkül is.

Időközben már láttam egy szépen öntött Vénus mellszobrot Bernhard festőnél, a kit báró Bánffy Lászlóné, született Wesselényi Polixena úrnő ajánló levelével látogattam meg. Elkértem ettől a festőtől a Venus szobrot, hogy adja kölcsön néhány napra. Szívesen adta s én haza vittem s két nap alatt kellőleg tanulmányozva, szélesen kezelve a crayont, teljes életnagyságban lerajzoltam.

Vízinek minderről nem szóltam semmit, hanem kezembe véve rajzomat és iskolai bizonyítványomat, beállítottam újra Peter igazgatóhoz s elkezdtem vele parlamentirozni.

– Wo ist Ihr Zeugnis? – kérdi ő, mire odaadom a bizonyítványt, mely latinul írva ékesen igazolja, hogy én a görögből, zsidó nyelvből első eminens vagyok stb. Persze ő ebből egy szót sem értett.

– Das kann ich nicht brauchen, sondern von einer Akademie, oder Malerschule!

– Az nekem nincs, mert sehol se tanultam festeni, vagy rajzolni.

– Hát valami rajza nincs itt?

Erre aztán előszedtem a rajzomat is. Nézi, hosszasan és újra megszólít:

– Wo haben Sie gelernt? – Holt tanult? – kérdi tőlem.

– Sehol.

– Hát ezt ki rajzolta?

– Én, igazgató úr.

– Úgy?... Micsoda szemtelen hazugság ez!

Nem szoktam volt meg a szolgálai magaviseletet és én bizony szépen visszafeleltem neki.

– Tisztelt igazgató úr, mi nem azért vagyunk itt, hogy abból vizsgáljunk, ki tud nagyobb gorombaságot vágni a másik fejéhez.

Erre egész kikelt a sodrából és roppant mérgesen rivalt rám:

– Wie können Sie das behaupten, dass Sie das gezeichnet haben!

– Be tudom bizonyítani öt tanuval, a kik látták, mikor rajzoltam. Én egy szabónál lakom, ez, a felesége és a három legénye bizonyíthatja. De különben is negyed napja itt jártam, ekkor az igazgató úr Gselhoferhez utasított, az meg gorombán elküldött. Azért rajzoltam otthon ezt a dolgot.

– Itt nincs más bizonyíték, mint a mit az akadémián rajzol, – felelte az igazgató.

– Hát ha alkalmat nem adnak reá, hogyan bizonyíthatam be a tehetségemet?

Erre aztán kifogyott az argumentumaiból s egy zöld tafotából készült szemárnyalót tett föl s reám kiáltott:

– Kommen Sie mit!

Megindultunk. Ő elől, én utána. Elvezetett a harmadik terembe, hol az antik fejek voltak. Körülnéz, nincs egy üres hely sem, mert az első napokban nem igen maradt ki senki. Körülnézi a nagy félkörben a rajzokat, meglát egy egészen gyenge rajzolót s rá rivall:

Micsoda maszatolás ez! Marsch az elemi osztályba!

Sajnáltam szegényt, de nem tehettem róla.

– Itt a helye, azt a fejet rajzolhatja, a melyiket akarja, de szedje össze magát! – így szólt hozzám.

Én illedelmesen, hogy a haragját csillapítsam, feleltem neki:

– Tudom a kötelességemet, igazgató úr.

Azzal ott hagyott

Nem számítva arra, hogy azonnal installálni fognak, semmit se hoztam magammal s így az iskolaszolgáltól vásároltam be a szükséges rajzszerkeket. A domborművek utáni rajz télen este öt órától nyolczig tartott s mivelhogy ekkor még csak fél hat volt, a hátralevőt időt sem akartam elvesztegetni, számítva arra is, hogy az igazgató bizonyára hamarosan ellenőriz.

Azt majdnem mindenki tapasztalhatta, hogy ha egy magasabb osztályba új növendék áll be, a több év óta együtt tanulók mind őt figyelik, kíváncsiak reá: ki ez? mi ez? hol tanult? honnan jött? mit tud? Mikor tehát az igazgató eltávozott, mindenik kíváncsian kérdezősködött tőlem s valamennyien azt a választ kapták, hogy én sehohsem tanultam a rajzolást. Észrevettem a kételkedő pofákat, a miért ilyen merész vagyok; észre vettem, hogy mindegyik, a ki csak valamiféle okból föl-kelt, oda kukkantott a rajzomra, hadd lássa, miféle szörnyeteget fogok majd oda mázolni. S mikor aztán kezdett fejlődni a rajzom

s látták, hogy bizony lesz abból valami, kegyesen biztattak: «Nu, es wird schon gehen». Én is oda pillantgattam egyik-másik rajzára és gondoltam, hogy úgy mint nekik, nekem is «wird gehen».

Harmadik este hátra pillantok, hát látom, hogy a másik teremben az igazgató valakivel beszélget. Tudtam, hogy most engem akar megtisztelni a látogatásával, azon kegyeletes szándékkal, hogy ha nem kielégítő a rajzom, hát kiteszi a szűrőmet. Csizmája nyikorgásából tisztán kivehettem, mikor a hátam mögött megállt, de a viláágért hátra nem néztem volna. Aztán oldalt, arczélben nézett meg, hogy valóban én vagyok-e? De még erre sem fordultam feléje, mert ignorálni akartam.

Ott állt vagy 8–10 perczig, nézve a rajzolásomat. Természetesen én is igyekeztem minél határozottabb vonásokat huzogatni, hogy lássa, mennyire értem a rajzolást és hogy nem más csinálja nekem a rajz javát. Végre megszólított: «Wie heissen Sie?»

Hátra néztem s aztán tiszteletteljesen fölálltam. Azt kérdezte, mióta vagyok az akadémiában? Erre a kérdésre, a történetek után, majdnem a képébe nevettem, de mégis illő komolysággal válaszoltam:

- Három nap óta.
- Ki adta önnek ezt a helyet?
- Ön személyesen, igazgató úr.

Megkérdezte azután, hogy be vagyok-e már írva? Hová való vagyok? Mi a vallásom? stb. Azután rá nézett a rajzomra és itt-ott rá mutatva figyelmeztetett, hogy kissé sötétebb legyen az árnyék. – Meglesz, ha majd egészen készen lesz – feleltem neki.

Így végződött, derús napfényvel, a várt vihar s én benn maradtam a felső osztályban. Vízi is később boldogult, egyik ismerőse révén, a ki jó barátja volt egy művésznek, ez megint jó barátja Gselhofernek s miután bemutatták Gselhofernek, ez tudott is neki helyet szorítani.

A rajzolás, vagy a festés antik minta vagy élő modell után télen este 5-től 8-ig, nyáron reggeli 6 órától 8-ig tartott és pedig azért, mert a felsőbb tanárok a nappalt más művészi működésre használták föl, a növendékek pedig nappal vagy otthon festettek arczképeket stb., vagy leczkéket adtak.

Mindjárt első nap, a mint szomszédaim megtudták, hogy magyar vagyok, a negyedik vagy ötödik szomszédomra figyelmeztettek, a ki nem volt más, mint Kiss Bálint, a ki már ötöd éves

tanuló volt itt. Napról napra otthonosabban érezvén magamat az akadémiában, láttam, hogy senki sincs határozott helyhez kötve. Mint a nyáj a legelőn, ha egyik helyet lelegette a füvet, tovább megy, úgy itt is, a ki lerajzolta az egyik tárgyat, más tárgy előtt keresett helyet, mert hiszen a sok gyps alakot, különösen a nehéz életnagyságú alakokat nem lehetett mindenkinek a kénye-kedve szerint ide-oda vinni. Már a második hónapban a másik terembe mentem, hol egész alakok voltak. Itt először is egy Mercurt rajzoltam le. Mikor készen voltam vele, azt kérdik a társaim, hogy sok alakot rajzoltam-e? – Ez volt az első meztelen alak, a mit rajzoltam, – feleltem nekik. Hallottam, hogy pár lépéssel odébb azt pusmogják egymás közt: «Er lügt!» Mikor már több gyps alakot lerajzoltam, újra egy másik terembe mentem át, az élő modellhez. Eleinte ezekről is csak rajzokat készítettem, de mikor a napok hosszabbodtak és a modell a reggeli órákban állott, olajban kezdtem festeni tanulmányaimat. Korán keltem, hogy idejében ott legyek, rendszeren már reggel négy órakor kiugrottam az ágyból s egy leczke-órát sem mulasztottam el. Azaz, hogy egy órára mégis későbben érkeztem, a minek Kiss Bálint volt az oka. Kiss szomszédságában laktam ekkor s ő panaszkodott, hogy nem ébred föl idejekorán. Kért, hogy költsem föl, de mivelhogy távolabb lakott, mint én és még a kapust is nekem kellett fölcsengetnem, őt meg nagy nehezen kituszkolni az ágyából, én bizony többször nem vállalkoztam erre a műveletre. Nem is volt ő többször ott ennél a modellfestésnél; Kiss Bálintnál egyébként Krafft mester két eredeti tanulmányát is lemásoltam. Kiss ezekhez a képekhez Miklóssy nevű barátja révén jutott, a ki Bécsben szerb kántor volt s maga is festett; Krafft tanítványa lévén, az ő közbenjárásával engedte át a mester Ossián és Sappho studiumait, hogy lemásoljuk.

Az 1829-dik év november közepén egy hordár keresett, azzal az üzenettel, hogy a Mariahilf egyik vendéglőjében kereskedők vannak, a kik velem beszélni óhajtanának. Este hét óra után kerestem föl őket, mert napközben bevásárolni jártak. A hordár bemutatott nekik és kisült rólok, hogy gyolcsos tótok, a kik igen barátságosan fogadtak s habár tótos kiejtéssel is, de elég jól beszéltek magyarul. Mindjárt Dálnokot kezdték emlegetni, kérdezve egyet-mást, azt is, hogyan hívják azt az urat, a patakon túl, a nagy galambbúgós kapunál? Mikor látták, hogy mindenre helyesen felelek, e vallatás után mondták csak meg, hogy ők nekem pénzt hoztak, melyet édes anyám nyílt levelével

együtt azonnal át is adtak, lévén e borítékban négy pengő forint. Arra kértek azután, írjam meg haza, hogy ők e pénzt becsülettel átadták, azonkívül még rám disputáltak egy kilónyi húsos, vékony szalonnát, ráadásul egy fél fehér magyar kenyeret; de az utóbbiból csak a másnap reggelire valót fogadtam el, nehogy nálam megszáradjon. Az elemózsiát egy élelmes tót fiúcska hozta utánam, a ki már tudta a járását Bécsben.

Ez évben olyan erős tél volt Bécsben, hogy azt hittem, pünkösdre is lesz még hó. De hirtelen meleg szél és meleg eső jött, mely a havat úgy elolvasztotta, hogy este már bokáig érő vízben mentem a belvároson át haza. Mikor Vízzel vacsorálni mentünk, a vendéglőben már beszéltek, hogy a Lipótvárosban a rendőrség mind kiköltöztette a földszinti és pinczelakókat. Reggel a kávéházban hallottam a szomorú valót, hogy a mit senki még csak nem is sejtett, árvíz van. A Duna az egész Lipótvárost elöntötte s a rosszai kaszárnyából az egész huszárságot éjjel fél kettőkor átköltöztették a Wiedenre. A víz már a kapun át kezdett befolyni, mikor az őr vészlövést tett s a huszárok lóra ülve eltakarodtak. Mire a kaput kinyitották, az őr már övig állt a vízben. Én reggeli után mindjárt a bástyára siettem s onnan néztem, hogy a pionnirok ladikokban evezve mentik azt, a kit lehet. Több mint 700 ember fult ez éjjelen a vízbe. Harmadnapra, mikor a víz lepadt, még magam is láttam a pinczelakások betört ablakain át lenézve egy-egy lábat kimeredni az apadó, de újra befagyott vízből. Egyes favágók úgy menekültek meg, hogy a szekrény tetejére állva, fejszékkel áttörték a boltajtást. No de ezek a borzalmas részletek nem tartoznak ide.

Kiss Bálinthoz betérve, vele együtt lementünk a Rosomovszky-hídhöz, mert ő ott lakott a Rosomovszky-palotával szemben. Itt kedvem kerekedett megörökíteni ezt a szomorú látványt és csináltam is egy vázlatot, enyves papírra. A Rosomovszky-hídről lenézve, látszott a dunai canalis, melyen még állott a jég és odébb a Prater, egészen víz alatt, mint egy tenger, az úszó jég megvagdalta a vén fák kérgét s így később is jelezte az áradás magasságát. Mindez 1830-ban, március elején történt.

A téli szállásommal nem voltam megelégedve, mert nem tekintve azt, hogy elég sötét udvari szoba volt, egy szabóműhelyen keresztül jutottam csak otthonomba és ott, a hol egész nap öt-hat ember dolgozik a szomszéd szobában, nem a legkivánatosabb az élet. Ezért a tavasszal a Rauchfangkehrergassában vettem ki egy bútorozott szobát, mely észak felé, a

kertekre nyílt és szép kilátást is élvezhettem. Azután meg itt a közelben nagyon jó és olcsó vendéglőre bukkantunk s együtt jártunk ide Kiss Bálinttal. Külön szobánk volt, a hová két asztal fért be, az egyiket mi magyarok foglaltuk el, öten-hatan, egy pár orvosnövendékkal, a kik debreczeni deákok voltak. Itt ismerkedtem meg egy magyar születésű, de magyarul nem tudó ifjúval, Beniczky Lajossal, a kit le is festettem. Ő maga a virág- és gyümölcsfestést tanulta tőlem, én meg ő tőle a fedő vízfestéssel való bánásmódot, az úgy nevezett gouache-festést tanultam meg.

Hogy mi mindent festettem ekkor, fölsorolni nem is érdekes, de arra emlékszem, hogy egyik nagyobb képemet a szabóm mentette meg az átfestéstől s e kép helyett egy ugyanakkora tiszta vásznat vásárolt. Egy másik képemet, melyen én a berekben rajzolok, Vízi pedig egy fához támaszkodva áll, Vízi barátomnak ajándékoztam. Akadémiai társaim egy 105 éves elaggott invalidust kerítettek mintának, mi egy-egy ezüst huszasával raktuk össze a modell-pénzt s két napon át festettük az öreget, a kinek az arcza tele volt ránczczal s szép öreg feje volt. Ezt a művemet később Kolozsvárott báró Jósika Miklós vette meg tőlem s az első műegyleti kiállításon tudtom és beleegyezésem nélkül ki is állította. (Valami Novák nevű mérnök egy lapban megbírálta s elég oktanul Dennerrel hasonlította össze, pedig Dennert utánozni soha eszembe se jutott.) Csináltam ekkor több studiumot s arczképet is, ingyért vagy kisebb honoráriumért. Ha nem áltatom magam azokkal az ígéretekkel, hogy stipendiumot kapok, egészen másként jártam volna el. Igyekeztem volna ismeretségeket kötni s kiállítani egy pár miniaturt, hogy ezek révén munkát kapjak s tovább föntarthatssam magam. Enders tanár megígérte, hogy ha télíg Bécsben maradok, december felé szerez leczkéket, addig nem ígérheti, mert az uraságok nagy része ki fürdön, ki falun van, s nyáron át nem lakik Bécsben. De a sors másképen akarta. Mikor az iskolaév végén, julius vége felé, azt irtam Kolozsvárra Székely Dánielnek, hogy a pénzem fogyatékán van s jó lenne emlékeztetni Ugron István ő nagyságát az ígért stipendiumra, a felelet az volt, hogy Ugron nagyon sajnálja, de szándéka nem sikerült s csakis báró Jósika Miklós adott erre a célra 20 forintot. (Az erdélyi aristocratia nem bírt vagy 200 forintot összeadni! Ehhez a művészet iránt érzett lelkesedéshez sem kell commentár.) Székely még azt is írta, hogy gróf Rhédey Ádám applacidált nekem 100 váltóforintot, vagyis 40 pengőt, jó lenne, ha ezért

szép kérő levelet intéznék hozzá. Azt válaszoltam Székelynek, hogy ha elküldik, a mit a gróf applacidált, majd írok egy szép köszönő levelet, de kérni senkitől se kérek, ha a gróf akar segíteni, úgysis tudja, hogy szegény vagyok, én az adományát vissza nem utasítom. Ezt az egész dolgot úgy látszik csak Székely gondolta ki, mert ha a gróf applacidálta volna az összeget, bizonyára el is küldik.

A stipendiumhoz fűzött reményeim tehát füstbe mentek, írtam ezért Gyergyai Ferencznek, hogy küldjön kölcsön vagy 100 váltóforintot. Ő küldött is s én csak később Kolozsvárott tudtam meg, hogy neki sem volt s hamarjában Udvarhelyi Miklóstól kérte kölcsön.

A pár forintnyi adósságomat kifizetvén, fölkerestem azt a vendégfogadót, a hová Szábel szokott ez idő tájt szállani. Nagy öröömre épen Bécsben is találtam. Szábel igen szívesen fogadott s elmondtam neki, hogy két nagy kérésem van, az első az, hogy vigyen le Kolozsvárra, a második az, hogy előlegezzon pár forintot.

– Mennyi kell? – kérdi tőlem.

– Kétféle számadásom volna, a szerint, a mint a pénzből telik. Ha egészen rendbe akarnék jönni, teljesen fölszerelni magam festékkel, ecsettel, aquarell-papírral, olajos vásznakkal és egy pár kerettel, hogy a képeim többet mutassanak, akkor 200 pengő forint kellene, de mivel tudom, hogy azért jön Bécsbe, hogy itt bevásároljon és esetleg nem nélkülözhet ennyit, elég lesz 50 pengőforint is és majd Kolozsvárról rendelem meg a kívánt festőszereket.

Szábel elővette a tárczáját és ki számlált belőle 200 pengőforintot. Kértem, hogy adjon papirost és tollat, mert írást adok róla.

– Minek az? – felelte ő mosolyogva, – az úr becsületes ember, ha él, úgy is tudom, hogy megfizeti, ha meghal, akkor pedig írás mellett is csak a nagy harang fizetné meg. – Ime, egy Erdélyben lenézett örmény kereskedőtől milyen szép és nemes vonás ez! A hálaérzetem nem engedi meg, hogy ezt elhallgassam.

Bevásárolván a szükséges dolgokat, Szábelrel útra keltünk. Pestig csak kettesben utaztunk, de innen Kolozsvárra már mások is csatlakoztak hozzánk többnyire kolozsvári kereskedők, köztök egy Nuricsán nevű. Velünk volt Péterfi Albert is, a kit Nagy-Enyedre hívtak meg tanárnak. Mi három kocsival mentünk. Mikor aztán Báraandra érünk s az ottani vendéglőben csak két vendégszoba lévén, azon tanakodtunk, hányan férünk el e

két szobában, egyszerre csak ostorcsattogás hallik és még két hintó robog az udvarra, csupa hölgygel tele. Világos dolog, hogy mi már most mind a szénapadláson hálunk meg, mert a két szobát a hölgyeknek engedték át. De Pétert! int, hogy jöjjenek vele. Mikor a többiektől megszöktünk, így szól hozzám:

– Jöjjen csak, majd csinálom én kettőnknek szállást. Az itteni rector nekem tanítványom volt Debreczenben, elhelyez az minket.

Az iskolához érve már sötét este lett s csak egy báránybőr sipkás paraszt gyereket találtunk ott. Péterfi kérde tőle, hogy a kántor otthon van-e? – Nincs, feleli a gyerek, mert leány-kérőbe ment.

– Szaladj, hívjad haza és mondd meg, hogy Péterfi Albert tanár van itt.

Hamarosan jön ám a kántor, de erősen tántorogva és sokkal jobban demonstrálva azt, milyen a görbe vonal, mint azt, hogy milyen az egyenes.

Mikor Péterfi elmondja neki, hogy mi hozzája jöttünk meghálásra és vacsorára, vakarja a fejét és így szól:

– Szegény vagyok én, mint a templom egere, nincs sem ágy-neműm, sem vacsorára valóm, de azért segítünk a dolgon. Menjünk a bíróhoz, van annál vendégszoba és jó ágyak a vármegyei tiszturak számára.

El is tántorgott velünk a bíróig és minekutána bíró uram jóindulataiba ajánlott, alázatosan engedelmet kért, hogy visszatérhessen vőfélyi tisztének a további teljesítésére. Nekünk nem lévén rá továbbra szükségünk, ezt az engedélyt kegyesen megadtuk. A bíró úr, mint Göttingából érkezett kálvinista tanárokat nagyon szívesen fogadott bennünket, jó paprikás csirkét adott vacsorára és puha ágyat. Mikorra pitymallott, már készült a kávé is, hogy korán útra kelhessünk. Én persze nem vallottam be pictorságomat, mert mint pictornak mindjárt leszállt volna az értékem a tanár mellett. Reggel megköszönve a szívességét, visszatértünk úti társainkhoz, a kik éppen a kútnál mosakodtak.

Kolozsvárra érkezve sürgős szükségem volt úri ruházatra, mert Bécsben bizony a ruhára nem költöttem, itt meg az előkelő házakhoz voltam bejáratos. Elmegyek hát Dobraihoz, a ki az első szabó volt Kolozsvárt. Mondom, hogy nekem ruha kellene. – Csak tessék parancsolni! – De pénzem nincs ám és sok ruha kellene, – felelem neki. – Kérem, csak tessék parancsolni, – válaszolja ő udvariasan. Így aztán őszi-, téli- és szalon-ruhát szabattam 200 forintért.

Kolozsvárt megint Székely Dánielhez szálltam, a kinek két szobája volt s a szolgát, meg a tüzelő fát én fizettem, hogy osztozunk a költségen. E világos szobákban jól lehetett festeni, de hogy kiket festettem, azt nem is tudnám felsorolni. Ekkor már egy könyvet kezdtem vezetni, melybe minden képet, a mit a bécsi akadémiáról történt távozásom után festettem, egyenkint följegyeztem. A nagyobb képeimet a Wesselényi-háznál festettem, a hol egy nagy terem állt rendelkezésemre. Báró Bánffy Lászlóné, született Wesselényi Polixena (később Pagetné) fölszólított, hogy adjak neki rajz- és festési leczkéket, s így néha egész napon át a Wesselényi-házban dolgoztam. Az öreg báró Wesselényi Józsefné, a kinek még négy eladó leánya volt, nyílt házat és fényes asztalt tartott s engem is fölszólított, legyen mindennapos vendége.

De gróf Rhédey Ádámnál is leczkét adtam minden másodnap s a gróf is meghívott asztalához mindennapos vendégnek. Én tehát úgy osztottam be az ebédet, a hogy a körülmények megengedték. Ha ugyanis ebéd előtt többet akartam dolgozni, akkor báró Wesselényinéhez mentem, mert ott négy óráig sem késtem el, olyan hosszan tartott az ebéd, ha pedig délután is festeni akartam, akkor bementem gróf Rhédeyhez s úgy kellett igyekeznem, hogy egy óra előtt okvetlenül ott legyenek. Mert a gróf olyan pedáns pontossággal ebédelt, hogy pontban egy óraker indult az ebédlőbe s ekkorra már a kitálalt levesnek ott kellett állani az asztalon. Itt gyorsan hordták föl az ételeket és fél kettőre már készen is voltunk, a gróf fölállt, meghajtotta magát vendégei előtt és ment a szobájába. De nem követelte, sőt nem is akarta, hogy valaki kövesse, mert ekkor egymagában szeretett időzni.

Így telt el a tél, meglehetősen egyformaságban, nappal festettem, este látogatásokat tettem. Néha máshova is meghívtak egy-egy ebédre, így például a cancellárnéhoz, gróf Lázárnéhoz, sőt egypárszor a kormányzó, báró Jósika is megvendégt. Egyszer ebédközben a kegyelmes báróné különösen ki akart vallatni, hogy két leánykája arczképét báró Bánffy Lászlóné maga festette-e, vagy e képek nagy részét én festettem? Azt feleltem, hogy csak pár vonást húztam bele.

– Igen, – szolt közbe Malom secretarius, – az olasz ezt úgy fejezné ki, hogy ön adta meg e képeknek az ultimo manot.

A kolozsvári aristocratia tavasszal falura vagy fürdőre széled el s így én jónak láttam nyárára Szebenbe menni. 1831 május 8-án indultam Szebenbe, a hol először is Benigni család-

ját akartam fölkeresni. De két és fél év alatt, a mióta itt jártam, roppant változás történt. A Benigni-családot mintha a szél fújta volna szét; ismerőseim közül többen meghaltak, mások elköltöztek Szebenből, egyik-másik megházasodott s már a fiacskáját vezetve jött velem szembe, a hivatalnokokat át-helyezték, szóval alig a felét találtam régi ismerőseimnek, a kik közül Kenderessy Ferencz mindjárt meg is hívott, járjak hozzá ebédre, a miért én lefestettem a két gyermekét egész alakban, olajfestékkel. Az öreg Neuhauser is fölkért, hogy fessek le s egy pár könyvet adott emlékül. Gróf Bethlen Ferencz azzal bízott meg, hogy Rákóczy arczképét, Kupeczky után, másoljam le a Bruckenthal-féle képtárban.

Szebenbe érkezésem után, néhány héttel Dobrai szabótól, a kinek még 40 forintjával tartoztam, keserves levelet kaptam, melyben írja, hogy egyik leánya Szebenben van a nevelőintézetben s itt leányaért pár héttel ezelőtt 40 forint fizetni valója lévén, azt egy Szebenbe utazó gubernialis cancellistától elküldte. De ez elköltötte a pénzt, mitsem fizetvén a nevelőintézetben. Így ő most a legnagyobb zavarban van; mert az uraságok falun vannak, tőlök pénzt nem tud behajtani, ezért engem kér, égre-földre, legyek szíves a 40 forintot Szebenben, a nevelőintézetnél minél előbb kifizetni, mert nagyon szégyeli e késedelmét. Még azt is hozzátette a leveléhez, hogy ha én most nem nélkülözhetném a kérdéses summát, ő azt legfőlebb két bét alatt nekem megküldi. Én e levél vétele után azonnal mentem a nevelőintézetbe és kifizettem a 40 forintot, nyugtát véve róla, melyet neki forduló postával ajánlott levélben elküldtem, hogy mielőbb megnyugtassam, egyúttal megírva azt is, hogy ez összeggel adósságomat törlesztettem. Dobrai később egy levélben oly melegen köszönte meg ezt az eljárásomat, mintha az összeget ajándékba adtam volna neki.

Szebenben ez alatt számos újabb ismeretséget kötöttem. Volt egy Meinung nevű gyalogos kapitány, a ki mint dilettáns csinosan festett, ő hozta el egyízben hozzám gróf Nemes Zsuzsánnát. Régebbi ismerőseim, meg az újabbak is, mind nagy elismeréssel említették azóta tett haladásomat a festészetben. Megismerkedtem itt egy pár bukaresti bojárral is (a kiket Erdélyben boérokknak hívtak). A nyár folyamán pedig Raimondi gyógyszerész, a neje és két leánya járt nálam. Raimondi olasz volt, a felesége brassói szász leány, de ez a család is Bukarestben lakott. Ezek mind nagyon rábeszéltek, de kivált a bojárok, hogy jöjjenek Bukarestbe, mert ott szépen kereshetnek. A bojárok

különösen nagyon biztattak, hogy ismerőseiknek ajánlani fog-
nak; kezdtem is érlelni azt az eszmét, hogy a télire Bukarestbe
megyek, mert nyáron azok is mind a fürdőkbe futnak szét.

Ez időkből a fényképészet még nem létezvén, a miniature
festészetet foglalták le a szerelmesek, különösen a titkos szerel-
mesek, ideáljaik ábrázolására. Ez a festészeti-ág tehát jól jöve-
delmezett, de a szerelmesekre nézve veszedelemmel járt az, hogy
ha a képet nem jól őrizték és valaki meglátta nálok, nehéz volt
a képek eredetét indokolni, mert bajos lett volna elhíttetni, hogy
a festett kép birtokába nem az eredeti személyiség tudtával és
beleegyezésével jutott az illető. Most a fényképészet segít rajtok,
de egyúttal majdnem meg is semmisítette a miniature-festést.
En még 1847-ben megijövendöltem ezt a fordulatot, a mi 1852-
ben, mikor Archer a collodiumot föltalálta, teljesült is. Mivel-
hogy e találmány útján a fénykép bármilyen számban sokszo-
rosítható, az ideálja képét bárki gyanútlanul megszerezheti.
De akkor a művésznek erkölcsi kötelessége volt a hallgatás.
Sőt sokszor nehéz helyzetbe jutott némely követelő emberrel
szemben. Például egy hölgy képét a vőlegénye vagy családja
számára festettem, azután jött hozzám egy úr, a ki követelte,
hogy az illető kisasszony képét az ő számára titokban lemásoljam.
En megtagadtam, hogy az illető tudta és beleegyezése nélkül
ezt megtegyem. Haragosan kérdezte, hogy kinek és minek
nézem őt? «Megbocsájt, feleltem neki, hogy halandó embernek
tartom önt is, a ki ha meghalna és hagyatékában megtalálnák
egy férjes nő arczképét, ennek következményei kiszámíthatat-
lanok. Ha az illető tudta nélkül festettem le az arczképét, engem
terhel érte a felelősség, de ha ő beleegyezik, a felelősség reá
hárul.» Sok baj volt a kíváncsiakkal is, akik közt akárhány
fűrésző akadt. A titkos képek festésénél az ajtót zárva kellett
tartanom, hogy a mikor ajtómon csöngetnek, a titkos képet
hamar az asztalfiókba tegyem és egy másik képet vegyek elő,
melyre ráfoghatom, hogy most éppen ezen dolgozom.

De az ilyen kíváncsiak igen könnyen pórul is jártak. Egyik
szombaton aláfestettem egy fejet olajfestékkel, ekközben más
dolgom akadt, úgy hogy a kép háttérét csak vasárnap délelőtt
festettem be sötétbarnával, azután, hogy a por be ne lepje meg
hogy kezdetleges állapotában ne bírálgassák, a falhoz támasz-
tottam.

Nemsokára ezután két asszonyság két kisasszonynyal, egy
dandy hivatalnok kíséretében állított be hozzám. Az ifjú úron
fehér mellény és fehér pantallo, világos sárga keztyű, szóval

igazi vasárnapi gála. A míg ő nagyban tereferélt a leányokkal, én az asszonyokkal beszélgettem. Egyszerre csak hangos sikoltást hallok, hirtelen megfordulok és látom, hogy a két kisasszony az ifjú úrra bámul, a kinek az előinge, mellénye és nadrágja tele van kenve barna festékkel. Mindjárt tudtam, hogy a képhez nyult. Mondom, hadd lássam a jobb kezét. Lám, a sárga keztyű tenyere is egészen barna festékes, a kép vásznán pedig ott maradt mind a négy ujj helye, a mint bele markolt, a helyett, hogy a vászon vakkeretét fogta volna meg. Az inasom nem lévén honn, meg kellett várnia, a míg vissza jön s átadva szobája és szekrénye kulcsait, másik ruhát hozatott el vele. Azt pedig bizonyára megtanulta, hogy a festőnél nem jó a képet megforgatni.

Egyszer Magyar-Igenben történt, hogy egy falusi úri ember nézegette a festékes ládámat, mely mellettem a széken volt. Közben beszélgettünk és én szorgalmasan festettem. Később rátekintek, hát látom, hogy a kék nadrágjának jobb fele majdnem térdig tele van fehér festékkel. Én is, meg ő is nagyot néztünk. Kérdelem, hogy hát mi történt? Ő elmondja, hogy látva a festékes hólyagokat, a mik olyan puhák, egyet a kezébe vett. Akkor még nem tubusokban tartottuk az olajfestéket (ezt csak később találta ki Vernet Horace), hanem hólyagokba kötöttük. Ő nem értette, hogy mi ez, de a legnagyobbat, (melyben a fehér festék volt) s a mely az ő kíváncsiságát legjobban ingerelte, a kezébe vette s érezvén, hogy lágy megnyomogatta. Azt persze nem is gyanította, hogy a hólyag alul, a hol a festéket kinyomják belőle, át van lyukasztva. Szépen tele nyomta tehát a markát fehér festékkel s a nélkül, hogy ezt észre vette volna, a kezét nadrágja hasítékába dugta. Azután sétálgatva, pipálva, beszélgetve, jól bele dörzsölte a zsinórok és sujtások közé a festéket. Már most csak úgy segíthettünk a baján, hogy nadrágját levetette és hamarosan szappannal kimosták; de a sujtásokat és zsinórokat egészen le kellett fejteni, mert ezek alól kefével se lehetett kidörzsölni a fehér színt.

Az meg Pesten történt 1842-ben, hogy gróf B., a ki agglegény volt, némi időközökben lefestette velem egyenként a kedvesét. Egyszer azt mondja nekem, valami eszméje támadt: ez aquarelket szeretné keretbe foglalni s a mostani kedvesének képe alá a «jelen» szót, az előbbi arczképe alá pedig a «mult» szót iratni, természetesen görög nyelven, hogy ne értse mindenki. De már most a következetesség azt kívánná, hogy egy harmadik is legyen ott, ezzel a fölírással: «jövő», de ezt nem lehet megfes-

teni, úgy-e bár? Én azt feleltem neki, hogy igenis lehet, még pedig úgy, hogy dominoba festenek egy alakot, lárvával az arczán. A gróf úr ízlését úgyis ismerem már, fekete vagy nagyon sötét barna haj, a szem is sötét-barna, gömbölyű kar és telt nyak, csinos fül, így az arczkép szükséges, látható részei meg volnának, a többit eltakarja az álarcz. A grófnak nagyon megtetszett ez az eszmém s én meg is festettem. De mialatt ez a kép készült, nem akadt olyan látogatóm, a ki meg ne kérdezte volna: «Ki ez a nő?» Én persze senkinek sem mondhattam el a valódi históriát, hanem tréfát űztem az emberekkel. Így feleltem: «Kérem, bocsássanak meg, nem lehetek annyira indiscret, hogy a kilétét eláruljam. Hiszen láthatják, azért festeti le magát az illető maszkban, hogy ne ismerjék meg». Ez a felelet elég naiv volt, de mindenki szóról szóra elhitte és sokáig nézegetve tűnődtek azon, vajon ki lehet ő? Akadt többször olyan is, a ki hamis hunyorgással mondta, hogy ő már tudja kicsoda. És én egészen komolyan bámultam ezek éleslátását és dehogy is nevettem ki az ő önmegelégedésüket és naivságukat, – csakis akkor, mikor már kitették a lábokat az ajtón!

Szebenben időközben végleg elhatároztam, hogy szerencsét próbálok Bukarestben. De elgondolva azt, hogy ott orosz tisztekkel is érintkezhetem, akik nem tudnak oláhul, (én az oláh nyelvet a collegiumi szünidők alatt jól megtanultam) elkezdtem szorgalmasan francziául tanulni. Úgy emlékszem Trautmannak hívták ezt a nyelvmestert, aki az olasz nyelvben is jártas volt, úgy hogy olaszul is tanultam tőle s már ott Szebenben folyékonyan tudtam e két nyelven is csevegni.

1831. év október végén tanácsot kértem a Thierry és Fülenbaum-féle könyvkereskedésben, a kiknek Bukarestben fióküzletök volt, hogy mily módon utazhatnám én Bukarestbe? Fülenbaum azt ajánlotta, hogy az ő szekerök november elején Bukarestbe megy s azon, mivel könyvesládákat visz, melyek nagyon súlyosak, de sok helyet nem foglalnak el, jó ülést lehet csinálni. Én a vitelbér fejében fessek neki Thierry nejről egy könnyű aquarellt. Az alku megvolt s így november 8-ika táján útnak indultunk.

Két úti társam is akadt. Az egyik szegény tanító, a ki 100 forint fizetéssel nyomorgott egy családnál. Ez arra kért, vinném magammal, neki nincs útlevele s ezért legyen olyan jó, irassam be inasomnak, hogy így Bukarestbe juthasson. Ez a kívánsága nem került nehézségbe s be is irattam inasomnak. A másik útítárs női szabó volt, 22–24 év körül, a tanitónál pár évvel fiatalabb.

A szabó Thierrynek fizetett valamit, a tanító semmit, de mint inasom meg is tett mindent, a mit csak egy inas tehet. Bukarestben is pár nap múlva egy katonatiszthez állott be inasnak s hálából később is gyakran fölkeresett, dicsekedve, hogy kevés a dolga, mégis havonként 7–8 aranyat takarít meg, mert gazdájánál az orosz tisztek sokat kártyáznak és sok borra valót kap.

Szebenből elindulván, délig csak Verestoronnyig jutottunk. Délután már megláttuk az első oláh falut, a hol az oláh vám is volt. Ezt a tájat, az Olt vize melletti hegyekkel, le is rajzoltam. A vámnál sok idő telt el s mi estefelé indultunk tovább, hogy aztán a hegyek közt az első korcsmánál megszálljunk. Ennek a korcsmának csak egy kisebb s egy nagyobb szobája volt, a nagyobbikban három ágy, kevés ágyneművel s én a magam ágyneműjéből vettem ágyat. Alig oltottuk el a gyertyát s még el sem aludtunk, mikor hallok valami hegedűcinczogást és közbe-közbe morgó, mélyebb hangú ümmögést. Aztán elkezdnek dörömbölni az ajtón, a korcsmárosné gyertyát gyújt, kinyitja az ajtót, mire beállít két férfi, utánok két cigány, az egyik férfi csak négy láb magas, törökösen öltözve, a másik azonban hat láb magas, sovány fiatal oláh pap, hosszú fekete reverendával; olyanok ezek együtt, mint a csép a hadarójával. A cigányok közül az egyiknél hegedű, a másiknál tamburin forma, meg nem lyukgatott bőrrosta, melyen a gazdája a megnyálazott hüvelykujjával zörög, úgy hogy «rum, rum»-forma félbassus hangokat morogtat.

Ezek a késői vendégek bort hozattak, ittak egyet-egyét s aztán a bakanyista (a szatócs, mert annak nevezte a korcsmárosné) odaszól a cigányhoz és belekezd egy három ütemű nótába. A pap is, a bakanyista is járt Erdélyben és Verestoronnyban tíz napi contumatiában, megtanultak keringőzni s erre a nótára elkezdtek tánczolni. A szabóban persze föllobban a német vér, fölugrik ágyából magára rántja a csizmáját és egy ingbe gatyába ő is elkezd a bakanyistával keringőzni, azután a pappal. Természetes, hogy erre megkinálták borral és itatták, a míg csak belefért. Így mulattak közel éjfélig, eközben hozzám is odajött a bakanyista, kínálni akart borral, de én úgy tettem, mintha aludnám. A pap visszahúzta a ruhájánál fogva: «Lasze sze dorme» (Hagyjad aludni). A tanító is tetette az alvást s így mi ketten nem vettünk részt a mulatságban. Másnap a szabó a rossz lőrétől, melyből jócskán vett magához, egész nap ebül volt, szörnyen hánykolódott, mi csak neveltünk rajta és biz-

tattuk, hogy csak túrje mindezt azért a megtiszteltetésért, hogy a nemzeti tánczát járhatta.

Még ezt a napot is a havasok közt töltöttük. Estére egy korcsmához értünk, a hol nagyobbacska vendégszoba volt, de mikor benyitok, a hány ember csak elfért a földön, annyi feküdt ott. Ki hevert, ki aludt, de én be se tudtam menni, mert majd leütött a lábamról a foghagymaszaggal kevert pálinkabűz, mely innen kiáradt. Mit volt mit tennem, elég jó bundám volt s így aztán lefeküdtem a szabadban a szekerünk alá. Csakhamar havazni kezdett s tartottam tőle, hogy elzavar a szekér alól, de szél nem fujt s a hó is csakhamar elállt, úgy hogy nem zavarta álmomat.

A havasokon átjutva, minden nagyobb baj nélkül jutotunk Bukarestbe, hol a Hanu Manukba szállt a kocsisunk. Ez olyan ronda vendégfogadó volt, hogy irtóztam szobát bérelni. Azonnal elindultam tehát Raimondiék fölkeresésére, a mi könnyen ment, mert gyógyszeráruk lévén, nagyon ismerős család volt. Raimondiék szívesen fogadtak s elpanaszolván a vendéglőbeli állapotokat, meghívtak, hogy háljak és vacsoráljak náluk. Első éjjel tehát ott háltam. Egy kozák inasuk volt, a ki oláh leányt vett feleségül s ezen a nyelven is jól beszélt, ettől kérdeztük, nem látott-e a közelben kiadó szállást? Véletlenségből mindjárt a negyedik házban talált két egymásba nyíló nagy szobát, az egyik három és fél öl széles s ugyanilyen hosszú, utcai sarokszoba az első emeleten, három ablakkal a két utcára. Valamennyi ablak rosszul zárult s gondolkozni kezdtem, mit tegyek velök! Mindkét útitársamat elhoztam a szállásomra, vétettem egy szekér fát s azonnal befűttem, azután vettem egy pár könyv írópapírt, csirizt főztünk s a két útitársammal együtt egész délután ablakot ragasztottunk be, de előbb a külső ablakdeszkákat is jól elreteszeltük. Így aztán öt ablakot véglegesen elzártunk s csak az északi oldalra nyíló ablakok közül hagytam meg a középsőt, a többit még csomagoló papirossal is elsötétítettük. Ez a szoba tehát át volt már alakítva műteremmé. A nyugati oldalán fél méternyi magas és egy méternyi széles emelvény volt, néhány kihúzható nagy fiókkal, ezt ruhaszekrénynek minősíttem, a háziasszonyomtól kaptam még három széket, egy asztalt és egy rézgyertyatartót, az emelvényt pedig mely eredetileg törökös divánnak készült, bevonattam a legolcsóbb virágos, színes pamutkelmével s ágyneműimből az egyik végén ágyat csináltam s ezt is letakartam: ime, készen volt a berendezés. A másik szobában is volt egy törökös emelvény,

ezt úgy hagytam, a mint volt, mert inasomnak szántam. Így is megtette a szolgálatot annak az oláh ifjúnak, a kit inasnak fogadtam. Az ellátást Raimondiné ajánlotta föl, reggelit, ebédet, vacsorát, a miért rajzleczkét adtam ifjabbik leányának, Czeceziliának. Az idősebbik: Josephine, a zenével foglalkozott s igen szépen zongorázott.

Az egész Raimondi család igen művelt volt, a kisasszonyok, sőt az anyjok is az oláh és a modern görög nyelven kívül (mely a szultán által odaküldött görög fejedelmek révén az oláh arisztocratia szalon-nyelve volt) jól tudtak francziául, olaszul, sőt magyarul is elég jól beszéltek, mely utóbbit a magyar cselédek-től és dajkáktól tanulták el. (Sok székely cseléd volt Bukarestben, mert jól fizették őket s jobb hasznukat vették, mint a cigány és oláh paraszt cselédnek; így aztán sok bojár és kokona tudott többé kevésbé magyarul.)

Egyszer, néhány hónappal később, egy oláh püspök látogatta meg Raimondiékát. Társalgás közben, mely oláh nyelven folyt, az egyik kisasszony azt mondta, hogy a magyar nyelv helyett jobban szeretne angolul tudni, mert ez szebb nyelv. Én, a ki angolul is eleget hallottam beszélni, közbeszóltam, hogy ez épen nem áll. Ha azt mondaná, hogy az angolok irodalma jobban érdekelné, ez ellen nem tehetnék kifogást, de hogy az angol nyelv szebb lenne a magyarnál, ezt tagadom. Nagy meglepetésemre az oláh püspök is pártomra állt, dicsérte a magyar nyelv szépségét és ennek bizonyítására olyan szép és tiszta kiejtéssel szavaltta el Csokonainak A reményhez írt ódáját, hogy szebben egy magyar költő sem szavaltta volna el. A Raimondi család körében sok kellemes estét töltöttem el. Bukarest ropant unalmas város volt és nekik is részök volt abban, hogy mégis másfél évig tudtam megmaradni benne. Hálából lefestettem miniatúrben Raimondinét és férjét, karácsonyi meglepetésül a kisasszonyoknak és kis aranykeretben, portfeuillebe foglalva adtam át. Lefestettem a két leányt is olajfestéssel, egy vásznon, térdképben.

Első dolgom persze Bukarestben is az volt, hogy mindazon ismerőseimet fölkeressem, a kik még Szebenben megígérték pártfogásukat. De ezekben nagyon csalódtam, mint minden más ember, a ki az ígéretekre merészel támaszkodni. Szívesen fogadtak, megkínáltak dulcsászával, aztán alászolgája, egyik sem ajánlott senkinek se, egyik sem szerzett egy megbízást se, úgy hogy eltelt szépen november is, a nélkül, hogy munkám lett volna. Már-már arról kezdtem gondolkozni, jó lesz,

akár tél idején is, visszasietni Erdélybe, mielőtt pénzem elfogyra.

Egyik este meglátogatta Raimondiéket az aga (rendőr-főnök) Janku Philippesko, egy nagyon ügyes és erélyes bojár, kiről Kisseleff azt mondta, ő az egyedüli bojár, a ki képes valami nagyobb, nevezetesebb dolog keresztülvitelére. Az egyik kisaszony azt kérdi tőle, nem tudna-e valami utat-módot arra, hogy engem Kisseleff kormányzónak bemutasson? Kisseleff az orosz cászár adjutánsa, teljhatalmu kormányzója volt ekkor Oláhországnak és Moldvának, mert még az 1829-diki hadjárat óta e két fejedelemséget az oroszok szállták meg. Kisseleff nagyon sokat tanult ember volt, Páisban nevelkedett, finom modoru, tudományt és művészetet kedvelő jeles diplomata, a ki később párisi orosz nagykövet lett.

Philippesko szívesen ajánlkozott a bemutatásra s hozzám fordulva így szólt:

– Holnap, egy kis negyedórával kilencz előtt legyen ott a kormányzó előszobájában s hozzon magával miniatúrét vagy krétarajzot. Én pontban kilencz órakor ott leszek s akkor bemutatom a kormányzónak.

Én a kitűzött időben megjelentem s alig ütötte a kilencz órát, bámulatos pontossággal robogott be Philippesko kocsija is. A mint a lépcsőn följött, az inasok széttárták előtte az ajtó mindkét szárnyát, mert a nagy úr fél ajtón nem fér be. Ő aztán jobbra-balra tekintve, a mint meglát, megfogja a kezemet és minden bejelentés nélkül szétnyitván a kormányzó fogadótermének ajtaját, bevezet és bemutat, megmondja a nevemet és ajánl, mint jeles ifju festőművészt. A tábornok úr nagyon előzékeny volt, megmutattam neki néhány miniatüre festményemet s néhány krétarajzot, a miket majdnem egy negyedórán át nézegetett, e közben kikérdezett: hová való vagyok, hol tanultam? Mivel pedig már tapasztalásból tudtam, hogy nem kell bevárni azt az időt, a mikor azt mondják: «Most már mehet az úr», ő excellentiája kegyes jóindulatába ajánltam magamat és mély meghajlással távoztam.

Nagy reményeket e bemutatáshoz nem kötöttem ugyan, de tudtam méltányolni annak az előnyét, hogy egy ilyen nagy úr is im már tudomással bír arról, hogy a világon vagyok. Abban azonban csalatkoztam, hogy mihamar el fog feledni, mert ez a bemutatás váratlanul igen nagy előnyökre vált és fényesen gyümölcsözött.

Közeledett Miklós napja a görög naptár szerint. De nem az

én nevem napja, hanem az orosz cszáré, melynek örömeére Kisseleff fényes estélyt adott a nagy redoute termében (persze a cszár költségén). A bálanya herceg Bankrátionné volt, (Kisseleff neje Párisban időzött). A meghívók kiosztásával Philippekót bízták meg, aki engem is meghívott, hogy együtt láthassam Bukarest crémejét. Természetesen a legfőbb érdekem is azt parancsolta, hogy el ne maradjak ez estélyről.

A nagy terem, már egy jó órával a tábornok megjelenése előtt zsúfolásig megtelt a legelőkelőbb urakkal és hölgyekkel, orosz tábornokokkal és főbb tisztekkel, a kik közt itt őrnagy volt a legkisebb úr is. Én csak iredtem-forogtam e nagy tömegben.

Egyszer csak szájról-szájra jár a szó: «Vinye generalu» (jön a tábornok). Erre kezdenek sorakozni, taszigálódni, hogy a főbejárattól a bálanya és kísérete számára készített tribünig szabad útja legyen a tábornoknak. Engem mulattatott az a nagy félénkség és respectus, melylyel a közönség utat nyitott, hogy azután meglehetősen tolongással a tribün köré csoportosuljon, de itt is nagy, tágas félkört képezve. Engem a tolongás közben az első sorba sodortak s a mint itt nézem a társaságot, látom, hogy a tábornok herceg Bankrátionnéval beszélgetve, egyszerre csak fixirozni kezd a szemével és int nekem. Én ezt az intést nem mertem magamra venni, gondolván, hogy ilyen nagy úr két hét óta bizonyára megfeledezett már rólam. Körülnézek, nem áll-e legalább is egy orosz tábornok a hátam mögött s mikor visszafordítottam a fejem, úgy rémlett előttem, mintha a kormányzó a fejével is intve azt mondaná: Neked inttem. Erre oda siettem, a nagy félkörön keresztül, azt gondolva, ha nem nekem int, majd megmondja, ha pedig nekem szólt a figyelmesége, csak örvendhetek rajta. Kértem, hogy velem parancsol-e ő excellentiája? Azt felelte, hogy nekem intett s igen szívesen érdeklődött irántam. Kérdezte van-e sok dolgom, megismerkedtem-e a főurakkal? Válaszom csak az lehetett, hogy nem lévén itt elég nyilvános, társas élet, az urak közül csak keveset ismerek és így kevés is a dolgom.

Erre a kormányzó Bankrátionnéhoz fordult, a kinek a leánya éppen menyasszony volt s megkérdezte, nem festeti-e le a leányát?

– Nagyon szeretném lefestetni, felelte a hercegné, de nem tudja, volna-e itt arra való művész?

Kisseleff most bemutatott a hercegnének, nagyon megdicsért, hogy látta több művemet és jót áll érte, hogy ha a leá-

nyát lefesteti velem, nagyon meglesz elégedve a képpel. Ekkor herczeg Bankrátionné, a ki igen nyájas, finom hölgy volt, vette át a szót, nagy érdeklődéssel kérdezősködve nemzetiségem felől, tudakolva hol tanultam, hol képeztem magam, azután megmondta szállását és azt, hogy mikor szokott fogadni. Kijelentette, hogy akár holnap is meglátogathatom, a mikor megbeszéljük a festés napját, az ülés óráját. Kis negyedóra telt bele, a míg mindezekről beszélgettünk.

Ezalatt az egész félkör tekintete engem figyelt, egyedül állva a kormányzó és a herczegné mellett. A tömegben kezdtek összesügni: ki az, mi az? a kivel a generális oly hosszasan beszélt, a kit bemutatott a herczegnének s a kivel a herczegné is annyi ideig és oly nyájasan társalgott. A felelet mindenütt az volt, «nem tudom». De kifundálták, hogy Philippeskonak tudnia kell, mivelhogy ő osztotta ki a meghívókat. Philippesko aztán elmondta, hogy ez egy jeles, sőt kitünő festő stb. Én ekkor 21 éves voltam s önmagától értetődik, hogy szalon öltözékem kifogástalan volt, mert mind Kolozsvárott, mint Szebenben az első körökben forogván, megtanultam, hogyan kell ilyen körökben öltözködni és viselkedni. A közönség talán első percekben azt is gondolhatta, hogy valami süldő attaché vagyok, vagy micsoda, de mikor véget ért a beszélgetésünk és én visszatértem a tömegbe, körülfogtak s mindenki igyekezett megismerkedni velem. Annyira körülfogtak, hogy alig győztem a tárczámba beírni a sok czimet és nevet, hogy kiket látogassak meg. Így történt, hogy egy este az egész aristocratiával és sok orosz tiszttel ismeretséget kötöttem.

Első látogatásom persze herczeg Bankrátionnének szólt és le is festettem a leányát. Ez így ment tovább, sorra festve le azokat, a kik óhajtották s eközben a festményeim is ajánlottak s ismertették nevemet.

Kisseleff tábornok arczképét is sokan óhajtották bírni. Philippesko útján fölkértem, hogy üljön előttem s ő szívesen meg is tette. Mikor leült, azt kérdezte, merre forduljon. – *Maintenant c'est vous, qui commendez*, – jegyzé meg, de én helyreigazítottam, hogy egy kis különbség van, ha ő excellentiája commandiroz s ha én fejezem ki óhajtásomat, mely vele szemben nem commandó, hanem csak alázatos kérés lehet. Az én utasításaim különben is csak a kép érdekében történnek, melyeket nem kötelessége teljesíteni.

A tábornokról készült rajzomat Bécsbe küldtem s Kriehuberrel köre rajzoltattam, de sokan kívántak az eredeti rajzom-

ról crayon-másolatot is, úgy hogy ez a rajz egymaga vagy 150 darab aranyat jövedelmezett nekem.

Érdekes korszak volt ez Bukarestben, a hol az oroszoknak akarván hízelkedni, már kezdték a török szokásokat elhagyni és az európai szokásokat utánozni. Eszembe jutott Tacitus Julius Agricolájából, Britanniáról szólva: «Tamque erat frequens toga linguaque nostra, idque apud imperitos humanitas vocebatur, quum pars servitutis esset». Ez talán annyiban nem illett egészen az itteni állapotokra, mert inkább lehetett a törökös ruhát a szolgaság jelvényének nevezni, a mennyiben azt csak az intelligentia viselte és azoknak cselédei, az arnauták. A parasztság megtartotta eredeti oláh viseletét, ezt viselte a nők nagyobb része is, de a főaristocrazia asszonyai már majdnem mind a francia divat szerint öltözködtek. Az ifjúság persze könnyebben változtatta ruházatát, de az öregebbek, a kik már rég megszokták a török ruhát, nehezen adták rá a fejüket vagy legalább is csak apránként kezdtek leszokni róla, így például a turbán helyett orosz katonasapkához hasonló sapkát tettek föl, bugyogó helyett pantalon és sárga csizma vagy papucs helyett fekete csizmát.

Egy Obedianu nevű jó ismerősöm, a ki már annyira vitte, hogy sapkát, pantalon és csizmát viselt, barátai unszolására egészen át akart öltözni. Cylindert én hozattam neki Szebenből a híres Bayertől, a legfinomabb fajtát; csináltatott frakkot is, a legfinomabb posztóból, aztán felöltözködött próbára, föltette a kalapját s a tükör elé állt. A mint meglátta magát így talpig modern ruházatban, olyan idegen ember állt előtte, hogy földhöz csapta a drága kalapot s ledobta a frakkját is. Lehetetlen volt rábírní, hogy többé fölpróbálja s inkább elajándékozta.

Az átöltözködésen sokat segített a katonaruha, a mi szemőket hozzászoktatta a más szabású ruházathoz. Mert az oroszoknak első gondja az volt, hogy oláh katonaságot állítsanak föl s azt európailag, de kissé az orosz viselethez hasonlóan, ruházzák föl. Néha nagyot mulattam ezeken az első katonai gyakorlatokon. Egy orosz tiszt 12 embert sorba állított és tolmács által megmagyaráztatta, hogyan kell lépni s mikor azt mondja: «Marsch!» akkor a bal lábat kell indulásra emelni. Megparancsolta, hogy így kell maradni, míg ő minden ember lábát megvizsgálja, hogy helyesen tartja-e? Az elsőnek a lába fejét mindjárt lefelé irányoztatta s míg végigigazgatta valamennyiét, az egyik féllábon álló legény feldőlt és akárcsak a kártyaházakat

végig döntötte az egész sort. A tiszt erre mérgesen sorba pofozta a ledólt katonákat.

Az európai divat áldozata lett Cantacuzeno nevű jó ismerősöm gyönyörű fekete szakála is. Esményi szépségű férfi feje volt, de mikor a szakállát leborotváltatta, mert ez a francia ruhához nem volt divat, fájt a lelkem érte. Ő is a fő arisztocrátiához tartozott s így illőnek tartotta az európai divat utánzását; mivel pedig az orosz tábornokok is fölkeresték házát, modern bútorokat is csináltatott, mert az európai viselethez a széles török diván, melyre papucs nélkül kuporodtak föl, nem illett. Mikor e metamorphosis után egyszer meglátogattam, a mint a szobába lépek, alig bírom a kaczagást visszafojtani. Vagy tíz bojárt látok benn, a mint hosszú száru csibukból füstölve, mindegyik egy-egy szék mellett úgy törökösen a földön kuporog, föltett cylinderrel a fején s a frakk szárnyai hátul szétterülnek a földön. Ő maga a kanapén ült, de a többi bojárnak kellemesebb volt a régi szokáshoz híven cigánykarikába kuporodni és mivelhogy régebben a turbánt sem vették le a fejükről, a cylindert sem jutott eszökbe levenni. Érdeemes lett volna ezt a kaczagató jelenetet megörökíteni.

A bukarestieknek szokásuk mindjárt mindent a németre fogni. Ha az európai ruházatu ember (ha épen oláh volt is) meglökött vagy másféleképen bántott egy-egy oláhot, azt kiáltotta utána: «Nyamczu beczivu». (Részeges német.) Ez a megtisztelő epitheton onnan eredt, hogy a bevándorlott német mesterlegények nagyobb része visszaélt a túlságosan olcsó borral. 2 kr. volt egy itcze bor, télen egy egész nyúl, bőr nélkül, 2 krért kelt el, a bőriért többet adott a zsidó. Később, az oroszok alatt azután drágább lett az élet.

A bukaresti állapotokról különben sok érdekes dolgot lehet még elmondani. Egyszer Raimondival bálba mentünk s a felső meleg ruháinkat inasomra bíztuk. Bukarestben a bálteremnél ugyanis nem volt még ruhatár, hanem egy nagyobb terem, a hol minden vendégnek az inasa, arnautja vagy kozákja, átvéve a gazdája felső kabátját, köpönyegét vagy bundáját, ott várakozott a gazdájára. Étlen-szomjan, órákig állva várakoztak ezek itt s a multság végén nagyon kedves dolog volt kinek-kinek keresgélni a maga emberét, a míg nagynehezen reá nem akadt. Az én inasomat hiába kerestük, nem találtuk sehol. Mit tehattünk mást, mint hogy a jó fagyos éjszakában egy szál frakkban, futólépésben eljussunk a háromszáz lépésnyire levő Raimondi-gyógyszertárba. Hát az én inasom nyugodtan alszik

itt a laboránssal. Fölzavarom álmából és reá rivallok, hogy gyújtsa meg a lámpást s menjen előre, majd otthon számolunk. Hazaérve letette a lámpát az előszobában s míg én a téli kabátomat raktam le, kiosont az ajtón s máig se került elő, félt a megleckéztetéstől. Másnap egy újabb inast fogadtam, a ki nagyban dicsekedett azzal, hogy ő ilyen meg olyan bojárházakban szolgált. Este felé látogatóm jött s én látva, hogy a gyertya néhány percz mulva beleég a gyertyatartóba, egy font gyertyát hoztattam vele (persze ekkor még csak a faggyúgyertyát ismerték), mire a gyertyával megjött az inas, már csak a bél vége pislogott ki a gyertyatartóból; az inas hamar levág egy gyertyát a csomagról, meggyújtja a még pislogó bélnél és a sarkán fordulva kiönti az olvadt faggyút a szoba közepére s beledugja az új gyertyát a tartóba. Inasom e mesterfogása után teljesen tájékozódttam az ő ügyességéről és a tisztaságról szerzett fogalmairól s meghonorálván aznapi fáradságát, rögtön fölkértem, hogy legyen szíves véglegesen behúzni maga után az ajtót. A mint vacsora után átsétálok Raimondiékhoz, azt kérdezik van-e inasom? Mert ők ajánlanak nekem egy nagyon ügyes és megbízható oláh ifjút, a ki ma érkezett Kimpolungból. Én azonnal föl is fogadtam és jól jártam vele, mert három éves kora óta, a mikor a szülei cholérában elhaltak, egy bécsi születésű orvos felesége olyan tökéletes szobaleányt nevelt belőle, hogy csupa szem és fül volt és szinte a gondolataimat is kitalálta. Abban a házban, ahol laktam, a földszinten egy pék is lakott s ez látva, hogy inasomnak kevés dolga van, kért, engedném meg, hogy neki is segédkezzen, így aztán jól megtanult kenyeret is sütni. Ha szükségem volt reá, csak lekiáltottam s ő rögtön ott termett a kemence mellől. Juont (mert így hívták) néha vendégszereplésre is elvittem, így például Raimondiéknál ő sütötte a palacsintát, mert ebben is túltett az ő szakácsnéjokon. Juont a Bukerián család ajánlotta Kimpolungból. Magam is megismerkedtem e családdal Raimondiéknál. Az egyik Bukerián fiu ugyancsak kemény legény volt. Egyik fogában kis lyuk volt, vett tehát egy bádóg kanalat s azt a végén keskenyre kalapálta, aztán egy darabka horganyt tett bele s hívatta a borbélyt. Kihuzatta vele a fogát, annak üregét jól kitisztította, a megolvasztott horganynyal tele töltötte és azt szép simára faragta, vagyis a szó szoros értelmében plombirozta. Ekkor a kihuzott fogat a régi helyére benyomta, olyan erősen, hogy meg sem moczczant. Magam is láttam ezt a fogát s azt mondta, hogy azóta sohasem fáj.

Bukarestben a bojárok többször ebédre is meghívtak. De csak az első ebéden vettem részt, a többit nem mertem megkockáztatni s valamiféle ürügygel kimentettem magamat. Arról az ebédről is úgy mentem haza, hogy alig ettem valamit, mert mindenben foghagyma volt. Az asztalon se bort, se vizet, se poharat nem láttam, hanem az ebédlő egyik sarkában állt egy arnauta, a könyökén feltürközve, piszkos kezekkel s ezek egyikeben egy fiaskó borral, a másikban egy pohárral. A ki inni akart, az magához intette, mire a szolga a poharat tele töltötte s az illető ivott, a mennyit akart, a pohárban hagyván, a mi nem kellett; s másik ivó számára csak egyszerű utántöltéssel adta oda a tele poharat az arnauta. Így aztán a hány vendég volt, mind egy pohárból ivott.

Divatos volt, kivált nyáron, befőtt gyümölccsel (dulcsászával) s reá egy pohár vízzel kínálni meg a vendéget. Ez a dulcsásza úgy készült, mint nálunk a cukorba befőtt gyümölcsízek, különösen kedvelték a rózsas- és a citromos dulcsaszát. De itt is akárhány vendég volt, csak egy kanál és egy pohár szerepelt, a kit előbb kínáltak meg, annak tiszta kanál jutott; a ragadós sűrű édességnek a fele aztán rajta maradt s így a második már vastagon megrakott kanalat kapott, mert az első a felét sem tudta leszopni. Én mindenütt előre elmondtam, hogy nekem megárt ez a csemege, az orvosom megtiltotta.

Élt ekkor egy Breton nevű öreg orvos Bukarestben, ő velem is Raimondiéknál ismerkedtem meg. Breton görög volt, de Párisban végezte tanulmányait s francziául, görögül és oláh nyelven beszélt; neje magyar asszony volt, a kivel Brassóban ismerkedett meg. Ez az asszony szeretett a rajzzal és festészettel foglalkozni s így elég gyakori vendégök voltam; ő is jól megtanult görögül és oláhul, de francziául sohase hallottam beszélni. Breton valahányszor délben hazajött a beteglátogatásairól, először is egy külön kis szobába ment, a hol más bútor nem volt mint egy fenyőfaszék, itt teljesen levetkőzött s így meztelenül ment át a szomszéd szobába, hol tiszta fehérnemű várta s egy másik ruha s csak ez átöltözködés után jött közénk. A levetett ruhákat egy cseléd összeszedte, kivitte az udvarra egy asztalra s hajtóvadászatot rendezett rajta. Többször megesezt, sőt gyakrabban megesett, mint nem, hogy a cseléd két-három hatlábú ki fehér bogarat szedett össze rajta, olyanokat, a miktől az ember sokat vakaródzik. Pedig az orvos úr visitjeit a legelőkelőbb családoknál tette, lévén egy-egy látogatásának a díja egy arany.

Bukarest határában volt egy kórház, mely régebben zárda volt. Szent Pantilimon néven ismerték s egy Wennert nevű német orvos volt az igazgatója. A szent nevenapján minden, évben nagy búcsut rendeztek itt és Bukarest polgármestere fényes ebédet adott a bukaresti előkelőségek tiszteletére. Dr. Wennert erre a napra engem is meghívott, hogy lássam, ezt a búcsut és a nagy oláh ebédet. Csakis férfivendégek lehettek jelen és Andronátyi vendéglős a legdíszesebb ebédet adta, egészen francia modorban, egyenruhába öltöztetett pinczerekkel szolgáltatva föl az egyes fogásokat. A csemege, a desszertek és nyálánságok (a mint nálunk mondják a kóficzok) mind az asztalon álltak, hogy egyuttal diszítsék is a táblát. A mint leültünk és a levest kitálalták a vendégek közt, hét oláh püspököt s egész sereg orosz tábornokot, törzstiszteket, előkelő bojár urakat számláltam össze. Még jóformán meg sem ettük a levest, ezek az urak nekiestek a csemegéknek és gyümölcsnek s még a pecsenye előtt mindent elfogyasztottak. Látva, hogy mi történik, hamarosan odasúgtam dr. Wennertnek, hogy melyik csemeget szeretni, azt foglaljuk le s az így megmentett édességet egyedül mi ketten fogyasztottuk el a pecsenye után. Dr. Wennertnek a városban sok patiensé volt. Egyszer meghívott a házához néhány kokonát (előkelő oláh hölgyet) is, a kik Raimondiékát nem ismerték s mikor hallották, hogy ezek az orvos családjával németül beszélnek, föl sem tették, hogy a nyimczojkák épen olyan jól tudnak görögül, mint ők. A görög nyelv lévén a bonton, a kokonák egész látogatásuk alatt görögül tereferéltek s egyre a jelenlévő nyimczojkákon gúnyolódtak és mulattak. Raimondi kisasszonyok úgy tettek, mintha nem értenék a hölgyek pletykáit és ők is mulattak rajtok. Mikor aztán este a vendégek uzsonnához ültek, a két Raimondi leány elkezdett görögül beszélni, jó főnhangon tárgyalva a görög irodalmat, de egy szóval sem reflektálva a kokonák pletykáira. Ezek a hölgyek tátott szájjal, irulva és pirulva hallgatták a kisasszonyok görög beszédét, a mivel nemes, de erős boszút álltak az ostoba oláh hölgyeken.

Megbarátkoztam Bukarestben egy orosz tiszttel is, a ki igen művelt ember volt és noha ő sokkal idősebb volt nálam, bizalmas barátságot kötöttünk, szívesen fogadva az ő jó tanácsait. Ez a tiszt lengyel születésű volt, a neve Bialoszkurszki, Bécsben végezte tanulmányait egyik katonaintézetben, a honnan tiszti ranggal lépett az osztrák hadseregbe, de valami okból ezredesével párbajt vívott s aztán jobbnak látta Orosz-

országba átmenni. Itt Bukarestben kapitányi rangja volt a vezérkarnál, szépen rajzolt, nagyon szerette a művészetet, kocsija, lova volt, télen a szánját küldte értem és sok kellemes estét töltöttünk együtt, kettecskén theázgatva. Mikor Bukarestből eljöttem, ő is két nappal utánam Pétervárra utazott, a hova rendelettel hívták be. Érzékenyen váltunk el, nem remélve, hogy az életben viszontlátjuk egymást.

Még egy dolgot említek föl bukaresti tartózkodásomból. A második év elején egyszer összezördültem a házi asszonyommal. A 13 éves leányát férjhez adta s a vejének szállást ígért, s ámbátor nekem évi szerződéseem volt vele, kikötött fölmondással, egyszer csak beállít hozzám, hogy legyek szives más szállásra költözni, mert az én lakásomat a vejének szánta. Én kijelentettem, hogy nem érek rá Bukarestet összebarangolni más szállásért: s nem is vagyok köteles kiköltözni, de ha egy jobb lakást keres; tekintve a váratlan családi eseményt, szivesen átengedem az én szállásomat. Harmadnap jelenti, hogy talált már lakást. Megnéztem és meg is mondtam neki, hogy az nem nekem való, mert hozzám előkelőségek járnak, a kik egy szemétdombon keresztül és sötét hátulsó lépcsőn nem jöhetnek föl hozzám. Néhány nap mulva újra bejön, hogy hát van-e már lakásom, mert ez a szállás menyasszonyi hozomány és nekem ki kell költözni belőle. Erre aztán igazán megharagudtam, kijelentve, hogy most már ne is gondoljon arra, hogy én a helyemből kimozdulok, ha ő a házát leányával együtt a vejének adja, akkor megszűnik a vele kötött szerződéseem és veje nekem a legrövidebb időre fölmondhat, de máskülönben nincs joga kilakoltatni. Erre azzal fenyegetett, hogy úgy se lesz nyugtom, mert a gyermekeit az én szobám mellé szállásolja. – Csak tessék! – így feleltem neki. A szobáim bejárata a lépcsőházból nyílt s este, mikor vacsora után haza akarok jönni, a lépcsőre nyíló ajtót zárva találtam. De olyan rossz zár volt rajta, hogy egy jó lökésre lepattant róla s én bemehettem szállásomra.

Reggel bejő az asszony, fizessem meg a zárt. Dehogy fizetem! Hiszen nekem jogom van a szállásomhoz jutni és szükség esetén még fejszével is utat nyitottam volna a lakásomhoz. Alig ment ki az asszony, elkezdenek a szomszédban a gyermekek kiabálni és ugrálni, de én csak nevettem rajtok, mert ez nekik nagyobb fáradság, mint nekem a hallgatás, – és a lomha gyermekek csakhamar el is csendesedtek. Néhány hét mulva a háziasszony meg is köszönte, hogy nem mentem el, mert ez

idő alatt már össze szokott a vejével s neki, mint özvegy asszonynak, jól esik ez a kis házbér is.

A női hozományról szólván, érdekes azt felemlíteni, hogy az akkori török uralom alatt is oláh törvények szerint ítélték s ha a férj zálogba tette neje ékszereit s az asszony ki tudta mutatni, hol vannak ez ékszerei zálogba téve, a hitelező köteles volt az ékszereket ingyen kiszolgáltatni s ő kereshette azután a férjen a követelését. A nő hozományát a legértéktelebb harisnyáig készpénzben számították ki s ha a nő maga pusztította is el és később válópert indított férje ellen, a hozomány teljes értékét a férjnek kellett megfizetni. Egyik bojár úgy fogott ki ezen a törvényen, hogy mikor megkérdezték a leány szülei: mennyi hozományt kíván, azt felelte, nemcsak nem kíván semmit, de el sem fogad semmit. Hanem elküldi a női szabót, menyasszonyáról mértéket vétet s teljesen fölruháztván, ezen öltözékében viszi el haza. Ha aztán a felesége válni akar, levetkőzteti és mehet haza, minden hozományi perpatvar nélkül.

1833-ban, július hóban azzal a szándékkal jöttem el Bukarestből, hogy ősszel megint visszatérek. Ezért a nehezebb holmimat ott hagytam s csak egyszerű úti podgyászszal mentem Szebenben át Kolozsvárra, hol pár hetet töltöttem s onnan Háromszékre, édes anyámhoz siettem. Bukarestből 700 darab császári királyi aranyat és némi zsebpénzt is hoztam magammal, pénzem egy részét Szebenben helyezvén el. Alig értem Kolozsvárra, már egy bukaresti levél arról értesített, hogy Bukarestből az oroszok mindenestől kivonulnak. Erre elkezdtem okoskodni, hogy most már érdemes lesz-e visszatérni? Okoskodásom eredménye az lett, hogy kár lenne fiatal éveimet ott elvesztesgetni s bölcsebben teszem, ha pénzemből a tanulmányaimat folytatom, még pedig Olaszországban. Mivel pedig Barra Gábor, a ki Kolozsvárott már ezóta kő- és betűnyomdát állított a ref. collegium számára, arra kért, hogy egyik szebeni volt munkatársát Danielist hozatnám el Bukarestből, megírtam Danielisnek, hozza el magával az én jószágomat is. Danielis szerencsésen el is jutott a verestoronyi vámig, de ott ügyetlenségből azt mondta, a podgyász nem az övé, hanem az enyim, mire összes jószágaimat visszatartották. Én erre Szebenbe utazván megkérdeztem egy pénzügyi hivatalnoktól: mit tévő legyek? Azt felelte, folyamodnom kell a pénzügyigazgatóságához s míg ezt elreferálják, hetek telhetnek bele. Megtudván azt is, hogy ilyen ügyeket Beringer tanácsos referál, fölkerestem őt s azt a tanácsot adta, írjam meg a kérvényt s vigyem gróf Nemeshez s ha

ő ráírja «ad proximum», akkor mindjárt holnap referálja a dolgot. Fölkerestem egyik barátomat Incze József hivatalnokot s arra kértem, írná meg a kérvényemet, mert én még soha kérvényt nem írtam.

– De boldog ember vagy! – sóhajtotta Incze barátom s rögtön meg is írta a kérvényt, a mivel rohantam gróf Nemeshez, a kit személyesen ismertem. Az előszobában az inas azzal fogad, hogy a gróf úr beteg lett s nem szabad hozzá bemenni. Nagyon rosszkedvűen mentem vissza, mikor útközben a főharminczadossal hozott össze a jó sors. Ez régi ismerősöm volt s elpanaszolván a bajomat így szólt:

– No, nem nagy baj, de bizony ki kell menni a holmikért Verestoronyra. Ha könyvei is vannak, azokat zsákba kell tenni és plombiroztatni.

– De ide adják-e irás nélkül?

– Mondja meg, hogy én küldtem ki.

Ez a protectio használt s én estére már vissza is érkeztem Szebenbe, hol egyenesen a harminczadra hajtottam. A harminczados egy hivatalszolgát rögtön a zsákkal együtt a censorhoz küldött, ki a szomszéd házban lakott. A censor római katolikus pap volt s a nevemet már jól ismerte. Levágta a zsákról az ólmot, belenézett az egyik könyvbe s azután Bukarestről beszélgettünk néhány szót.

– Művészeti könyvek ezek úgy-e? kérdezte azután a zsákra mutatva.

– Igen.

– No, akkor minden rendben van.

Ezzel aztán a bukaresti útam keserű utóíze is véget ért s én nyugodtan élvezhettem az itthonlét édes örömeit.

III.

Bukarestben már némi hajlamot éreztem a melancholiára s azért Erdélybe visszatérve első sorban pihenni és üdülni akartam. Leginkább csábított Magyar-Igen, a hol szép hegyes-völgyes szőlővidék van és víg falusi urak meg asszonyok feledtetik a búskomorságot. De lassanként magam is átláttam, hogy nincs okom a szomorkodásra, mert ha sorsomat másokéval összehasonlítom, az sokkal fényesebb iskolatársaiménál, a kik még csak most aspiráltak a classis praeceptorására, hogy ily módon vagy 40–50 váltóforintra szert tegyenek, – az egész esztendőre.

Dálnokból mostoha apám négy lovával indultam útnak Szebenen át Magyar-Igenbe, Kiss Sámuel bátyámhoz, a kinél épen megkezdődött a szüret. Az úton bajom volt a kocsissal, mert ez a székely legény soha szőlőhegyeket még nem látott, de a híret hallotta már a borszőlőnek. Még a szőlőszemet sem tudta levenni a fürtjéről. Attól féltem, hogy útközben szőlőt lop s ezért azzal ijesztettem, hogy agyonlövi a csósz, de azzal is vigasztaltam, hogy a hová megyünk, annyit ehetik, amennyi belefér. Így szerencsésen el is jutottunk Magyar-Igenbe s ott a kocsis azon a három napon át, a míg félmostoha öcsém két nagy ládát gondosan tele rakott szőlővel, annyi szőlőt evett s annyi mustot ivott, hogy alig tudott hová lenni a csikarásoktól. Itt egy tíz akós hordót is föltettem a szekérre, hogy vigyék Háromszékre, nehogy a mostoha apám lovai ingyen fáradtak legyen értem.

Kiss Sámuel azt a szobát adta rendelkezésemre, melyben Kiss József rendeletére még 1815-ben három falfestményt készítettem. De az én remekeimet a sors már megsemmisítette, mert egyik meszelés alkalmával úgy összefecskendezték mézszel freskóimat, hogy a vízfestésről nem lehetett többé levakarni s erre aztán a képeket is bemeszelték. Itt festettem én többeket a vidék népéből és kezdtem emlékezetembe idézni Kiss József arcvonásait, hogy meglepjem a képmásával Kiss Samu bátyámat, szivemből óhajtván neki örömet szerezni. De a meglepetés annyiban dugába dőlt, hogy Samu bátyám egyszer megszólít:

– Te Miklós, te nagyon jól ismerted boldogult József bátyámat, én fogadok akármibe, hogy te őt le tudod festeni. Próbáld meg!

– Ejnye, Samu bácsi, – mondom, – meg akartam lepni vele, mert magam is azt hiszem, hogy képes leszek reá.

Meg is festettem emlékezet után Kiss József arczképét s az egész környék oda járt a csodájára. Mikor egészen száraz volt a festmény, Kiss Samu bevitte a szobájába s arra a kanapéra tette, melyen a megboldogult üldögélni szokott. November volt már, hidegebb idő s a kályhafűtő oláh egy csomó fával az ölében nyitott be a szobába. A mint megpillantja a képet a kanapén, földhöz vágja a fát, halálsápadtan rohan az udvar közepéig s ott elkiáltja magát: «Jake Domnu gyin Magura», – odabenn ül az úr a Magurából! (A Magura volt Kiss József kedvencz szölleje, melynek felső széléről végig látott Gyulafehérvár felé, a másik völgyön át pedig Gáld, Kocsárd és Szent-Imre felé, a hol a Hunyady János által vívott győzelmes csa-

tában Kemény Simon elesett. Itt szeretett ő elmerengeni a régi időkön s úgy rendelkezett, hogy ide temessék.)

Később Kiss Samu bátyám mesélte el, hogy a kályhafűtő oláh majd halálra ijedt a képtől.

Lakott Magyar-Igenben egy előkelő úri család, Jánosiék, ennek a párnak volt egy nagyon szép és rokonszenves, mindenki által tisztelt és szeretett egyetlen leánya, a ki Gilyén Dánielhez ment férjhez s aztán gyermekágyban halt el. Jánosi és neje vigasztalhatatlan maradt s mivel a birtokukon minden hely lépten-nyomon a leányukra emlékeztette őket, beköltöztek Nagy-Enyedre, a hol saját házuk volt.

A kiválóan szép és kedves leánykát diák koromban én is ismertem, arcvonásait sokszor tanulmányoztam s még ekkor is meglehetősen élt emlékezetemben. A Kiss József arcképének híre Jánosiékhoz is eljutott, mire az asszony eljött Magyar-Igenbe, teljes hitében annak, hogy én, a ki jól ismertem a leányát, le is tudom őt festeni. Zokogva kért föl e munkára s én szabadkoztam, hogy nem merek jót állni érte, vajon művem sikerül-e? De az asszony nem tágított, hiszen milyen jól sikerült Kiss József képmása! Én fölvilágosítottam, hogy más egy erőteljes vonásokkal bíró férfi arcot és más egy finom vonásokból álló szép ifjú női arcot festeni. Az asszony végre azt mondta, hogy elfogadja ő a képet, úgy, a milyen lesz, csak fesse meg. Én megígértem, hogy teljes igyekezetemből iparkodom fölidézni az elhunyt vonásait, de én három évvel a halála előtt láttam, a környezete pedig arra emlékszik leginkább, a hogyan a halála előtt látta. Végre hosszabb tünődés után mégis csak hozzá kezdtem a képmásához. Mikor az aláfestéssel elkészültem, Kiss Samu, a ki jól ismerte őt életében, a szobámba jött és nézi, aztán megszólal: «Te Miklós, meglehetősen rá lehet már ismerni, de valami idegenszerű még van benne». Mikor aztán átfestettem, így szólt: «No, most már nem látok rajta kifogásolni valót».

– Tudja mit, Samu bácsi, csödétsük ide a boldogult leánykori barátnőit, majd meglátjuk, mit mondanak azok.

Az állványra tettem a képet, eléje négy széket s vártam az elhunyt négy barátnőjét, a kik egyszerre jöttek el. Én magam az ablakfülkébe húzódtam s vártam a kritikát. Mélységes csend lett. Majdnem tíz percz mult el így s én már aggódtam, hogy a nagy csend oka az elégedetlenség s csak az illő szavakat keresik ennek kifejezésére. Hozzájok fordulva látom, hogy mindegyik a könnyes szeméit törölgeti. Ez nem is olyan rossz jel! Mikor

aztán kisírták magokat, Vadady Lászlóné volt az első, a ki azon csodálkozott, miként volt lehetséges ilyen jól eltalálni a megboldogultat. Mikor Jánosiné meglátta a képet, hosszasan elsírdogált előtte s váltig köszönte az alkotásomat. Jánosiné (mint nekem elbeszéltek) meglepte a képpel a férjét s annak távollétében helyezte a falra. A mint férje a szobába lépett, megpillantva a képet, oda állt vele szemben, mereven megnézte s a nélkül, hogy egy szót szólt volna, eltávozott hazulról. Az asszony nem tudta mire vélni ezt a dolgot. Várta, hogy visszajön, de csak nem jött. Három óra múlva a harmadik szomszédban lakó barátjától küldött haza egy levelet, mely így szólt: «Kedves nóm! Rejtsd el valahová azt a képet, mert megreped a szívem. Ott látom ülni kedves leányomat és nem beszélhetek vele».

Az asszony egyik ruhaszekrénybe zárta el s csak egy hónap múlva, folytonos kesergés után, vett magán annyi erőt a férj, hogy előkérje s megnézze leánya arczképét. Keservesen megsíratva s aztán újra félretette a szekrénybe. Vagy négyszer kérte még elő, mindig rövidebb időközökben, a míg hozzá szokott s azután a kép állandóan ott maradhatott a falon.

Szebenből jövet vagy két itczényi mastix-firnisst készítettem egyik ottani patikában. A megmaradt firnisst egy csinos etikettel ellátott likőrös üvegben hoztam magammal Magyar-Igenbe a hol egyszer beállít hozzám Récsei nyugalmazott főhadnagy, az 1848-iki Récsei miniszterelnök unokaöccse. Halom, hogy a főhadnagy a hátam mögött pizmog, hátrafordulok, hát látom, hogy az ablakpárkányon álló firnisses üveget fölnyitotta s éppen inni akar belőle. Fölugrottam, hogy elvegyem az üveget, de ő serényebb volt, hiába kiáltottam, hogy tegye le, a jobb karjával engem félretaszítva egy pillanat alatt hatalmas pár kortyot öblített le a torkán. Mire a szájából kivette és megérezte, hogy nem likőrt ivott, én már kikaptam a kezéből az üveget, nehogy mérgében a földhöz vágja. Ő aztán folyvást köpködött és teremtettézt, én meg ráadásul szidtam, a hogy a számon fért. Szerencsére nem volt gyantakő a firnissben, mert azt chloroformmal olvasztják föl, ez csak terpentintől és mastixból állt, de az is igaz, hogy egész délután bűdöset bőfögött tőle.

1834 január 26-án Kiss Sámuel bátyám levelet kapott Bécsből, az udvari ágensétől (ha jól emlékszem Németh Lajostól), hogy a Kiss Ferenczcel folytatott örökösödési pere oda fölérkezett, ezért siessen Bécsbe informatiókat adni, mielőtt még referálnák az ügyét. Kiss Samu egy kicsit gondolkozott, azután hozzám fordult: «Te Miklós, nem jönnél holnap reggel velem

Bécsbe?» Gondolkoztam egy kissé, de mindjárt meg is adtam a választ: «Megyek!» Télen ugyan nem valami kellemes ez az út, de legalább nem kerül pénzembe és mindjárt tovább mehetek Olaszországba.

Estig becsomagoltam mindazt, a mit olaszországi utamra szükségesnek tartottam magammal vinni, többi podgyászomat pedig Magyar-Igenben hagytam.

Reggel indultunk Kolozsvár felé Kiss Samu kocsijával és lovaival. Kolozsvártól pedig előfogattal folytattuk az utat, a mi borzasztó dolog volt, mert az utazás beillett az ember élete ellen való merényletnek is. Kolozsvártól Pestig tíz napig jöttünk, az egész Alföld egy nagy tenger volt s mi Bárádnál fél napon át csak arra hajtottunk, a hol a fűszál kiállt a vízből. Éjjel fagyott és nappal olvadt, úgy hogy az ember minden perczen attól tarthatott, hogy a vízzel borított utakon az árokba bedől. Mikor a szolnoki hidat elhagytuk, már láttuk a vendéglőt, de mégis azt hittük, kidőlnék a lovak, a míg oda érnek. Hasig érő volt a pocsolya és a színén vékony jégkéreg, mikor a ló lábát rátette, nem szakadt be, de mikor a súlyával rá ereszkedett, egyszerre beszakadt s a jégdarabok úgy összevagdalták a lábát, hogy a szegény pára reszketett, mint a nyárfalevél. Valahogy mégis csak beértünk s átüzentünk a vármegyházához előfogatért. Hallottuk, mikor a hajdu kérdi a másikat: «Ma akarnak elmenni azok az urak?»

– Ma, – mondja ez.

– No, innen a Szentháromság se viszi ki őket.

Mondom Samu bácsinak: «Hallja-e, mit mond az a hajdu?»

– Hallom, – mondja fejcsóválva.

A hajdu a fagyos sár ellenére is megrendelte az előfogatot, hisz megkapta érte a kellő baksist, de a szegény lovas gazda – fél egykor délben – odajött ló nélkül, messziről levette a kalapját és rimánkodni kezdett: «Kérem a nagyságos urakat, könyörüljenek rajtam, mert napvilággal nem érünk ki a helyséből. Majd ha fagy kicsit az éjjel, hát reggel a kertek alatt valahogy kivergődünk». És úgy is lőn. Megháltunk Szolnokon és reggel csakugyan a kertek közt vitt ki a városból, olyan utakon, melyeket az ökrök egy nagy arasznyinál mélyebben meglyukgattak és aztán úgy megfagyott. Némán ültünk, mert beszélgetve az ember elharapta volna a nyelvét. A ki ilyen úton nem járt, annak halvány fogalma se lehet róla. No, de valahogyan mégis csak eljutottunk Pestre.

Pesten nem szándékoztunk sokáig időzni, de Kiss Samu

bátyám meg akart ismerkedni Döbrentei Gáborral, aki Erdélyben is lakott és már nagy híre volt Erdélyben. Elmentünk hát hozzá és bemutatkoztunk. Én természetesen mint művésznövendék állottam előtte s ő kikérdezett szándékom felől, hová megyek, miféle stipendiummal és nagyon meglepte az a kijelentésem, hogy senki kegyéből, egyedül csak a saját szorgalmammal gyűjtött pénzemmel megyek tanulmányútra. Sokat beszélt egyik-másik művésznek tett nagy szolgálatairól és azoknak hálátlanságáról. Nagy maecenásnak mutatta be magát s fölshízlított, írjak neki Olaszországból. Én nem voltam hajlandó egy ilyen önmagát dicsérgető pártfogóval bővebb összeköttetésbe jutni, mert az bizonyos, hogy ha nem használhat föl olyan mértékben, mint a hogy akar, majd engem is hálátlansággal vádolna. Mikor aztán Olaszországból visszajöttem, akkor sem látogattam meg...

Az 1837. év tavaszán orvosom tanácsára elhatároztam, hogy pár hetet a nyár folyamán Előpatakon töltök, mert a fejem gyakrabban fájt s orvosom ezt Előpatakkaal akarta meggyógyítani. Gróf Teleki Ferenczné értesülvén arról, hogy Erdélybe jövök, írt báró Bánffy Pálnak, hívjon meg Sáromberkére, mert szeretné családja több tagját, a kik nála együtt lesznek, lefeszteni.

Pesten még több képet kellett bevégezniem s így kissé későn utaztam Előpatakra, mely csak pár órányira van Dálnoktól s így nem tehettem, hogy édes anyámat meg ne látogassam. Ott is maradtam majdnem három hétig s azután mostoha atyám négy lovas ernyős kocsiján Sáromberkére indultam, miután báró Bánffy Pálnak szavamat adtam, hogy a grófnét nem kerülöm ki. Időközben a gróf Telekiék könyvtárnokát kértem föl, hogy érkezésemet előkészítse, de ökelme nem merte a száját kinyitni s így én minden bejelentés nélkül értem ki Sáromberkére. Szürkület volt már, mikor behajtottam a kastély udvarára. Megállok a palota előtt, bemegyek az előterembe s várom, hogy jöjjön valaki. De egy lélek nem állott elő a kocsizörgésre. Végre néhány percz mulva megnyílik egy ajtó és kijön egy női alak. A félhomályban azt sem látom szobaleány-e vagy valamelyik grófnő? Megszólítom, hogy jelentsen be a grófnénak, Barabás a nevem. A leányzó erre szó nélkül eltűnik egy másik ajtón. Várok megint vagy három perczig, ekkor megint kijön egy női személy, ezt is fölshízlítom, hogy jelentsen be a grófnénak, különben nem várok tovább, hanem neki indulok a kastélynak és fölkeresem ott, a hol van. Most már csakugyan

bevezettek a grófnéhoz, a ki leültetett, nyájasan fogadott és kijelentette, hogy örvend a megérkezésemnek. Azután panaszkodott az esős időre és szeretetre méltóan társalgott, úgymint a városban szokás az olyan látogatóval, a ki 8–10 percz mulva tovább áll. Látván ezt az állapotot, megszólaltam, hogy bocsánatot kérek, hogy figyelmeztetem öméltóságát, de négy lovam és kocsisom várják a grófné parancsolatját.

Erre a grófné csöngetett, bejött egy szobaleány, a grófné a fülébe súgott valamit, a mire elment, néhány percz mulva jött egy férfiú, a grófné ennek is sugdosott valamit, s ez is elment, gondoltam, hogy most már minden rendben van. Vacsora alatt azt mondja a grófné, ne vegyem rossz néven, hogy a tisztartói lakba szállásolt el, mert a palotában egész családja együtt lévén, ott minden szoba el van foglalva.

Elgondolván, hogy úgy lesz itt is, mint Csombordon, s a tisztartói lakba az udvaron kell keresztül menni, ez a dolog nem is nyugtalanított, de vacsora után, mikor egy inas megszólított, hogy majd elvezetnek a szállásomra, kissé meghökkenem. Egy falusi parasztot láttam, lámpással a kezében. Kérdem: «Messzire van-e a szállásom?» «Nem nagyon», felelte a paraszt, de a konyha előtt arra kért, várnék rá egykét percet. Hát látom, hogy falábakat köt föl. Most már nem tetszett a dolog. Kérdem tőle: «Nagy sár van-e?» – «Nem nagyon!» feleli megint. – «Ne a maga falábainak számítsa a sarat, hanem nekem».

Hallgatagon, de bokán felül érő sárban vezetett most már a falu másik végére, a hol egy rozzant korcsmában másfél öl széles és két és fél öl hosszú szoba várt reám. A tisztartó ágya, meg az enyém volt itt, köztük egy kis íróasztal a tisztartó számára, két faszék és a szoba deszkapadlóján is egy újjnyi sár, melyet a parasztok hordtak be. Az inasom, egy kiszolgált huszár, azzal állt elő, hogy ő bizony nem pakolt le semmit a kocsiról. Várta, hogy mit mondok, ha meglátom a szállásomat. Én a bosszúságomban elnevettem magam. «Hát hová is pakolt volna kend», mondtam aztán «ha nem az ágyra rak mindent? Jól tette kend, mert reggel megyünk tovább.»

Másnap reggel aztán ugyanazon sáros ruhában, ugyanazon sáros csizmákban, a falás ember kíséretében baktattam vissza a kastélyba. Én ugyan eredetileg arra gondoltam, hogy korán reggel csak a kapufélfától véve búcsut, utazom el, de a fáradságtól későn ébredtem s alig ittam meg reggeli kávémat, a grófné inasa útján kéretett, nézném meg, melyik szoba lesz

alkalmasabb a festésre? Én azonban azért mentem a kastélyba, hogy megköszönjem az éjjeli szállást s hogy kocsimat befogatva, tovább álljak.

A mint a grófnénak megmondtam, hogy egyik szobában sem fogok festeni és búcsúzni jöttem, hosszas jelenetek és párbeszéddek kezdődtek, miközben herceg Waldeckné csípősen jegyezte meg: «Die grossen Künstler sind prätensiv». Én azt feleltem: »Nem vagyok követelő, de tőlem se követeljenek olyant, a mit nem teljesíthetek. Egy művésztől sem lehet követelni azt, hogy a legkényelmetlenebb helyzetben hangolva legyen az alkotásra.»

A míg herceg Waldecknéval parlamentiroztam, az öreg grófné báró Bánffy Miklóshoz szaladt, a ki pár percz mulva megjelentén, karon fogott e szavakkal:

– No, édes drusza, jöjjön, nézze meg legalább a parkot és a Marost, mely a park alatt folyik. A mikor szép idő van, kellemes ám ez a vidék.

Én nem szivesen maradtam, de báró Bánffy Miklóst már régóta ismertem és finom modoránál fogva nem tagadhattam meg neki, hogy a parkot körül ne járjam vele. A mint a parkból visszajövünk, látom, hogy a kocsisom hajt be a kastély udvarára és egy szoba elé vezetik, melyet ezalatt kiürítettek s a melyben báró Vay Lajos fiai voltak, együvé tévén őket nevelőjükkal.

Kérdi báró Bánffy, hogy ez elég jó szoba-e? Ennek három ablaka volt, elég világos és elég tágas is volt, de a mint körül nézek, azt mondom: nem látok itt kályhát, pedig e hűvös őszi napokban megfázik az ember körme. Erre az volt a felelet, hogy rögtön rendben lesz az is, küldtek azonnal a faluban lévő faze-kashoz, lehozták a padlásról az idevaló kályhát és egy óra mulva már be is volt fűtve. Ezalatt a kocsirol is minden málhát leszedtek s én kellőleg elszállásoltatván a kocsimat, hazaküldtem. Sáromberkén két hétnél tovább maradtam s ezalatt több olaj- és aquarell arczképet festettem, ez utóbbiaknak csak a fejét végeztem be, a többit Pesten készítettem el. Az udvari tiszteknek nagyon tetszett erélyes eljárásom. Úgy látszik, hogy nagyon szolgálilag bántak velök, mit a könyvtárnok esete is bizonyít, a ki nem mert érdekemben szólani. A tiszték örültek, hogy «akadt olyan ember, a ki meg merete mondani, hogy ő is ember, és nem kutya,» így fejezték ki magokat előttem. Én felvilágosítottam őket, hogy nem dacból tiltakoztam, hanem a művészet iránti kötelességből, hadd tudják meg, hogy a művészt nem szokás egy cathegóriába sorozni az üveges inassal. De mikor

elutaztam a grófnak, Teleki Ferencznek mégis alkalma nyílt arra, hogy kimutassa a foga fehérít. Elutazásom előtt való este ugyanis a grófné megkérdezte: miféle alkalmatossággal utazom el?

– Őszintén szólva, arra nem is gondoltam, hogy Marosvásárhelyre nem a gróf fog elszállíttatni, – feleltem én. A grófné mindjárt ki is jelentette, hogy majd megkéri férjét.

A gróf aztán másnap egy létrás kocsit bocsátott rendelkezésemre, melyen saját kocsiládámon ülve jutottam Marosvásárhelyre, mellettem ült a gróf inasa, a ki némely megbízásokat végzett el Vásárhelyen, a kocsis mellett pedig az én inasom ült. Meglepett a gróf eljárása, de mit tehettem volna vele szemben.

Itt tartózkodásom alkalmából egy érdekes eseményt említtek föl, melyet én egészen a véletlen összejátszásának tartok, de a grófné határozottan a magnetismusnak tulajdonította. Ugyanis a grófné egyik leánya báró Vay Lajosné olyan beteg volt, hogy az orvosok határozottan kimondták reá a halálos ítéletet, hogy tüdővészben van és csak heteket vagy csak napokat élhet még. Azért hozták Sáromberkére, hogy ott haljon meg. Csak a csontja és bőre volt már meg és végképen elgyengülve, majdnem mozdulatlanul feküdt ágyában. Nem volt arcképe s a grófné szerette volna az arcképét legalább megközelítőleg lefestetni. Magyarázták nekem, hogy kövér, gömbölyű arcú volt, az orra kisebb stb. s hogy jobban szemben láthassam a fejét, párnák közt föltámogatták. Mikor már egy negyed órája ült így előttem, azt hittem, hogy kimerült lesz s félbe akartam hagyni munkámat, hogy ne fáraszszam. Vitakozni kezdett, hogy nem fáradt, sőt sokkal jobban érzi magát, mint mikor festeni kezdtem. És három egész óráig ült így előttem egyfolytában. Valahányszor félbeszakítottam a munkát, mindig vitakozott velem, sőt a festés után egész napon át sokkal frissebb volt, mint azelőtt. Három napon át folytatódott ez a dolog s ő mindig három órát ült és folyvást javult az állapota, úgyannyira, hogy napról-napra jobban lett, pár hét múlva már fölkelte ágyából és karácsony táján már meg is hízott, az arcza megtelt s testben is kövéredett. A férjével, a ki Borsod megyében főispán volt, hazament s ott is jó egészségnek örvendett. 1878 táján mint öreg asszony halt meg. Teleki grófnétól karácsonykor kaptam levelet, melyben azt írja, hogy bármit mondjanak is neki, abban a hitében őt senki meg nem ingatja, hogy leányát én magnetizáltam s ez keltette új életre.

Marosvásárhelyről egyenesen Nagy-Szebenbe mentem, hol épen az országgyűlés tilt egybe erdélyi kormányzót választani. Nagyban ünnepelték báró Kemény Dénest, mert ő eszelte ki az öreg Bethlen Jánossal együtt, hogy Estei Ferdinánd főherczeggel szemben 90 ellenzéki képviselő 115 regalista képviselő fölött diadalt aratott, vagyis, hogy a kisebbség többséget ért el a szavazásnál. Ez a tény első pillanatra lehetetlennek látszik, pedig nagyon egyszerű számítás az alapja. S hogy mindez megeshetett, csakis a többségben lévő regalisták elbizakodottságán mult.

Báró Kemény Dénes és gróf Bethlen János a választás előtt megkérdezték a király által egybehívott regalistákat: kire szavaznak? Kire másra, mint a főherczegre! – volt a válasz. Miután azonban hármás candidálás volt, a főherczeg mellé Jósikát és Kornisst, mások megint Nopcsát és Kornisst jelölték. Már most aztán világos volt, hogy a főherczeg 115 regalista szavazatot fog kapni, a mellette jelölt két-két névre pedig mindössze 230 regalista szavazat jut, a mi három személy közt, vagyis Jósika, Nopcsa és Korniss közt, elosztva fejenként mintegy 80 szavazatot jelent. Így aztán ha az ellenzék egyöntetűen erre a három jelöltre adja le a 90 főnyi szavazatát, lehetetlen, hogy a főherczeg a hármás candidatióba bejusson.

Nehogy valaki ezt a számadást elárulja, a 90 képviselőt egy negyed órával a választás előtt gróf Bethlenhez rendelték, hogy onnan együtt menjenek a gyűlésbe, a hol szomorú képet vágva, így szólott az egyik pártvezér a képviselőkhöz: «Uraim, mi gyengék vagyunk, mi nem tehetünk semmit, mindössze is a lelkiismeretünk megnyugtatóására, mint jó hazafiak, egyszerűen leadjuk a szavazatainkat Jósika, Nopcsa és Kornissra, a mi kedves honfitársainkra».

A szavazás eredménye azután mindenkit meglepett Bethlent és Keményt kivéve, mert senkinek eszébe sem jutott erre gondolni. Jósika 170-en felül, Nopcsa 160, Korniss 145 szavazatot kapott. Báró Kemény Dénes azonban meg lévén győződve arról, hogy e három jelölt közül bármelyik lemond a negyedik helyre szorult főherczeg javára, azt indítványozta a szavazás előtt, hogy azon esetben, ha a jelöltek közül egyik vagy másik lemondana, ne a legközelebbi legtöbb szavazatot nyert személy jöjjön ennek helyébe, mert ez az eredmény nem volna a többség kifolyása, hanem egészen új választás tartandó. (Számított arra, hogy a főherczeg új választás alá úgy sem veti magát.) Az országgyűlés báró Kemény indítványát, biztos többsége tudatában,

gyanutlanul elfogadta. Csak a furcsa eredmény után látta, hogy milyen kelepcebe jutott.

A helyzet annál komikusabb volt, mert a regalisták már a választást megelőző napon nagy bankettet tartottak, sűrűn éltetve a főherceget. A választás utáni estén viszont az ellenzék bankettezett, éltetve vezetőit.

Báró Kemény Dénest ez alkalomból lerajzoltam, aláírást is indítottam kőrajzu arczképére, de 70 aláírásnál több nem gyűlt össze s így csalódtam a számításomban.

Nagy-Szebenből, a hol többeket lefestettem, november elején jöttem haza Pestre. A tél folyamán művészi életem sablon-szerűleg folyt le, de maga a tél annál rendkívülibb volt. Mintha ma is látnám, a mint Érdi Jánossal december közepe táján kimentünk a Dunaparta, a Duna magasra áradt vize nagyon erős jégtáblákat hozott és oly sűrűen, hogy a hajóhíd vámházánál, az emelkedettebb parton levő, karzatnak szolgáló másfél méter hosszú, egy méter magas és széles kőkoczkákat félretolta. Sok ember nézte ezt a páratlanul magas jégtorlást, mely nemsokára meg is állott, pedig már ekkor kevés híja volt, hogy a víz át nem lépte a partokat.

Érdi csóválta a fejét s azt mondta nekem, hogy ez Pestre veszélyt fog hozni, mert az már tapasztalt dolog, hogy a Duna jege tavasszal rendszeren öt-hat lábbal magasabb vízzel indul meg, mint a milyennel megállott. Csak a duzzadtabb víz tudja fölszaggatni a jég széleit. Éhhez járult az erős tél és a sok hó. Szomorúan tapasztaltuk, hogy Érdi jövendölése és aggodalma beteljesedett.

A mint 1838-ban márczius 10-dike tájt a víz itt-ott elérte a part színét, kezdték a homokot, szalmát, ganajt a Duna partjára hordani és töltést csinálni a víz ellen. Tengernyi nép lepte el egész nap a Dunapartot s egy jelenet most is él az emlékezetemben. Mint ma is szokás, a városból a havat a Dunába hordták, vagyis a partra s onnan a jégre. Így aztán észrevétlenül a part mind továbbivőnek tűnt föl s vagy 50–60 ölnyivel beljebb nyult a Duna jege fölött. Itt állt több száz főnyi ember, a ki mind azt hitte, hogy a parton van. Egyszerre csak rettenetes recsegés és ropogás hallik, mert a víz emelvén e hótömeget, elvált a parttól. A mint a rajta álló tömérdek nép ezt észrevette, leírhatlan kiabálás, sikoltozás és tolongás keletkezett. Ezer szerencse, hogy e hótömeg lassan mozdult és nem gyorsan vált el a parttól, hanem csak odébb indult s így a rajta lévők egy kis szorongás, oldalba dőfés és lábtaposás árán kimenekültek.

A víznek a városba törését megelőző este én is kinéztem a Dunapartra, de hamar vissza tértem, olyan nagy volt a tolongás. Borzalmas látvány volt az ezer meg ezer fáklyás ember künn a töltésen, a mint ide-oda mozgott s ezer meg ezer szekér hordta a töltés anyagát és egyre hangzott a kiabálás: most itt szívárogoz át a víz, ide kell anyag. Én a tömegtől hátrább vonulva néztem e sürgést-forgást. Magas ember nem lévén, a Nagy-híd utcában (a mai Deák Ferenc-utcában) egy hóból hányt, de megjegesedett «gletscher»-re másztam föl, hogy a többiek feje fölött nézve lássam a történeleműket. Egyszerre csak azt veszem észre, hogy belém kapaszkodik Szábel Boldizsár, az én volt jóltevőmnek Szábel Menyhértnek fia. Mindkettőnket meglepett ez a véletlen találkozás. Egyszer csak hallom azt kiáltozni, hogy a vámház előtt (a «Magyar király» előtti téren) ömlik ki a víz. Azonnal leugrottam a gletcserről, nehogy az áradás elszigetelten szállásomtól. És csakugyan igaz volt, mert a csatornák nem zárták el s az egyik csatornanyíláson át a Színház-téren (a mostani Gizella-téren) hamarosan egész kis tenger képződött. Erre haza siettem, bízván abban, hogy lakóházam magasan fekszik. Az udvari szobámat használván hálószobának, később csak távolról hallottam minden zajt, sőt a harangok félreverését sem hallottam. Reggel, mikor fölkeltem és kitekinttem az ablakomon, láttam, hogy a Wurm-udvar kapujának sarkköve vízben áll s a víz a József-tér szélét mossa, a Színház-tér tele volt vízzel, a Váci-utcából pedig egy csónak emberekkel megtömve evezett ki.

A sok szomorú eset közt azonban sok komikus jelenet is volt. A «Magyar király» vendéglőből két pinczér egy vastag széles deszkán evezett ki, függönyrudak voltak az evezőik. Zsemlet és kiflit vettek az ott rekedt vendégeknek. A süteményt két serviettebe kötve a nyakukba akasztották, hogy ha bele-czuppanna is valamelyik a vízbe, a zsemlye ne ázzék meg. De mégis csak pórul jártak, mert véletlenül egyszerre nehezedvén a deszka ugyanazon oldalára, a deszka fölfordult s ők mindketten végig vágódtak a piszkos vízben, a zsemlyéikkel együtt.

Úgy emlékszem az nap délután volt, mikor a lakóházunk Erzsébet-tér felőli kapujában állva, hallom, hogy azt beszélik, a Déra-ház nagyon megrepedezett, pedig ott a föld színén nem is volt víz. A mint oda nézek a Bálvány-utca szögletére, úgy rémlik előttem, mintha megmozdulna ez a ház, aztán egyszerre porfelleg foglalja el a helyét, roppant dőrej kíséretében. Szalad arra minden ember, köztük én is, s mikor a porfelleg oszlani

kezdezt, látjuk, hogy a háznak Bálvány-utca felőli oldala, sőt az Erzsébet-térre néző homlokzatának a kapuig terjedő fele is beomlott. Szerencsére a lakók már előbb kimenekültek belőle, de az egyik, a ki valamiért vissza ment, majdnem ott veszett. Épen a beomlás pillanatában szaladt le, hajadon fővel, a haja vörös volt, de annál sápadtabb az arcza a nagy ijedtségtől. Szerencséjére a lépcső a megmaradt oldalon volt.

Az Erzsébet-téren víz nem volt, de a félig olvadt hó leve folyton hólyagzott, a mint a Dunából a laza földön át tovább nyomuló víz a levegőt kiszorította.

Egy pár óra mulva, belefáradva a sok ácsorgásba, fölmentem szállásomra. De mekkora volt a meglepetésem, sőt ijedtségen, mikor a műtermembe lépve látom, hogy a parquettet ujnyi magasan fűdi a vakolattörmelék. A mint a mennyezetre nézek, látom, hogy a nádak és léczek vakolat nélkül állanak. Szaladok a hálószobám felé, melynek ajtaja kissé nyitva volt, próbálom kinyitni, de nem mozdul. Ekkor látom ám, hogy az egész közfal rézsút össze van repedezve, mert a szomszédos Neuhofer-féle ház süllyedt. Nagy nehezen befértem az ajtón, és siettem íróasztalom rejtekéből készpénzemet kimenteni, azután még inkább siettem lefelé. Az Erzsébet-téren a Józsefnapi vásárra már fölállították a bódékat, de még mind üresek voltak. Egy ilyen bódét mi is lefoglaltunk Érdivel és inasunkkal együtt s itt háltunk meg. Az inassal hozattunk le ágyneműt és meleg ruhát, de egész éjjel nem aludtunk, mert a harangok félreverésétől és a vészkiabálásoktól, hogy a «víz nő», hogyis lett volna kedvünk aludni.

Másnap az inasomat megbíztam: béreljen ki számunkra egy dereglyét, minden áron, ha kap. Kapott is egyet 40 pengőforintért.

A fürdő-utczában, a «Kávéforrás» előtt szálltunk a dereglyébe, a hol térdnél magasabban állott már a víz. Itt csatlakozott hozzánk Végh Muki, Végh Ignác protonotarius fia, de egy asszonyosság is, két leányával s egy liberias inassal, ugyancsak könyörgött, az Istenért vinnénk magunkkal. Én azt feleltem, hogy a hányan elférnek a dereglyén, a nélkül, hogy baj lenne belőle, jöhetnek velünk, mire az inas ölében fogva hordta be őket a csónakba. Sohasem jártam végére, kik voltak ezek, pedig az inasukat többször láttam e pár nap alatt Budán. A hajósok, mikor a fürdő-utczából kiértünk, nem indulhattak rögtön Buda felé, olyan erős jégzajlás volt, hanem rudakkal tolták a dereglyét a házak mellett fölfelé s mikor az István főherczeg vendéglő

előtt elhaladtunk s egy kissé ritkábban jött a jég, ekkor merész-
kedtek neki a Dunának. Két órai munkába került, mire a tulsó
partot elértük, de itt aztán megszorultunk. Ugyanis a régi hajó-
hídon alul épült Dunaparti sarokház elé nagy gerendákból jég-
törő bakokat állítottak föl, hogy a sarokház falát a jég be ne
törje. E bakokra magas jégfal torlódott össze. Dereglyénk fele
már a tiszta vízbe ért át, a bakok mögé, mikor hirtelen roppant
jégtömegek jöttek s dereglyénk külső felét úgy odaszorították
a jégfalhoz, hogy elkezdett recsegni. A hajósok kiabáltak, hogy
végünk van és kétségbeesett erőfeszítéssel kezdték csákláikkal
félre tolni a jeget. De a bakok mögötti tiszta vízben is volt már
néhány dereglyés, a kik a jég tisztulására vártak, ezek
csákányaikat a mi dereglyénkbe akasztották és húzták befelé, úgy
hogy végre kijutottunk a szorosból, hálát adva az Istennek. Az
egyik dereglyében láttam a várakozók közt gróf Dessewffy Aurélt,
a ki Pestre vitt át dereglyét, valamelyik család menekülésére.

Harmadnapra a víz apadt s én átnéztem Pestre, de meg-
hálni visszamentem Budára s inasom is reggelre oda rendeltem,
hogy mindenemet szállítsa haza.

El nem hallgathatom azt a rosszlelkűséget, mely egyes
emberekben még az ilyen szerencsétlenségek alkalmával is
nyilvánul s a helyett, hogy embertársaikon segítenének, még
sietnek mások megszorultságát kiaknázni. Budán a «Szarvas»
kávéházba mentem be reggelizni, a hol olyan ügyes tulajdonosné
volt, hogy mikor meghallotta, hogy Pesten mindent a fele por-
czióra szállítottak le, ő is rögtön elég apró poharat tudott elő-
teremteni a fele adagok számára. Én annyira fölingerültem e
kapzsiság láttára, hogy főnhangon így kiáltottan a vendégek-
hez: «Pesten a szükség kényszerítette a kávésokat arra, hogy
árvíz idején csak fél porciókat adjanak, de tegnap már a vidé-
kiek is bejöttek a városba s így a kávésok is a rendes adag
kávét adják. Maga ellen vét itt minden pesti ember, ha a kárt
nem vallott budai féltől fele adagot is elfogad, mikor a kárt
vallott pestiek egész adagot adnak». Ezzel ott hagytam a
kávéházat s azt hiszem a pestiek mind ott hagyták.

Pesten az ember lépten-nyomon olyan szomorú képekre
bukkant, a szállásom is úgy meg volt rongálva, annyira lakhat-
lanná vált, hogy épen kapóra jöttek az erdélyi meghívások.
Elhatároztam tehát, hogy jó lesz, ha hosszabb időre Erdélybe
költözöm és Biasini György kocsiján csakhamar le is utaztam
Kolozsvárra. Butoraimat is becsomagoltattam és magammal
vittem.

Útközben a Tisza olyan területeket öntött el, hogy Poroszlótól Tiszafüredig dereglyén mentünk A Hortobágy is annyira el volt árasztva, hogy egész tengernek látszott. Egyik híd végénél az országúton is átfolyt a víz. A kocsis azt gondolta, hogy a víz csak az utat fõdi s neki hajtott, de a következõ pillanatban a lovaknak csak a fülük látszott ki. Azok is megijedtek s olyan hirtelen kapaszkodtak ki az útra, hogy szerencsénkre átrántottak bennünket az örvényen, melyet az áradat az úton át sodort tova s a mely minket is magával ragadhatott volna.

Végre mégis csak szerencsésen megérkeztünk Kolozsvárra, a hol nem sok dolgom akadt. Az aristocratia nyárára falura ment s azt kívánták volna tõlem, hogy házról-házra járva leczkéket adjak, de arra nem volt kedvem. Csak egy tanítványt vállaltam el, gróf Teleki Rózát, gróf Teleki János leányát. Szeptemberben Kiss Sámuel bátyámhoz mentem Magyar-Igenbe, szõlõ curára, szüret után novemberben pedig visszatértem Kolozsvárra, a hol valaki azt súgta meg nekem, hogy az aristocratában úgy okoskodnak: «Majd beadja a derekát Barabás, ha nem lesz semmi keresete». Ekkor elhatároztam, hogy visszatérek Pestre. Egyik este a casinóban gróf Bethlen Pál fõispán megszólít: «Reméljük, hogy itt a hazájában fog végleg megtelepedni.»

– Ezt a gondolatját a gróf úrnak bocsássa meg az Isten, én meg nem bocsájthatom. Falusi lakos lehetnék valamikor, de kolozsvári soha! Én egy hét mulva távozom Kolozsvárról s már kezdek is pakolni.

Mindjárt másnap, hozzám jött gróf Bethlen Pál azzal a megbízással, hogy gróf Csákyne kéret, ne mennék el addig, míg a leányát Eulália grófnõt le nem festem. (A grófnõ késõbb Komáromi György felesége lett.) Én az egyik bõröndömet a legszembetünõbb helyre állítottam, mintha már tényleg csomagolnék s ime: egyszerre annyi dolgom akadt, hogy egész télen volt mit festeni. Nem is alkudoztak nagyon, mert mindenki kedvezésnek vette, ha képét elvállalom. Ezen a télen egy tanítványom is volt Teleki Blanka grófnõ, a kinek finom műveltsége és nemes jelleme elõtt ma is tisztelettel hajlom meg. Már évek óta kiváló szeretettel viseltetett a művészetek, különösen a rajzművészet iránt s nem mint dilettáns, de mint valódi művésznõ kezelte a rajzont. Már többször említettem, hogy jólaktam a leczkeadással, de ilyen szellemes és komoly szorgalmu tanítványt bárki szívesen láthat az oldala mellett. Nagy örömmel hallottam, hogy egy társaságban úgy nyilatkozott, miszerint

összes tanítóitól tíz év alatt nem tanult annyit, mint tőlem két hónap alatt. Soha sem felejttem el, mikor egy fejet festett és én kivéve kezéből a palettát, megmutattam neki, hogyan kell a fényt a hajra fölteni, maga is kedvet kapott reá. Sietve nyult a paletta után: «Adja ide, adja ide!» Én oda adtam és ő nagy igyekezettel festett a hajra egy világosabb foltot, de hogy megijedt tőle! Akkora jajt kiáltott, hogy mindketten jót nevetünk rajta. Az ecset nem engedelmeskedett úgy az ő gyakorlatlan kezének, mint az enyémmé. Később Teleki Blanka grófnő csupán hazafiságból, hogy jeles magyar nőt neveljen, Pesten nevelőintézetet állított, épen a forradalom előtt. Nála tanított Löwey Klára és Vasváry Pál is. Ez intézetet 1849 után be kellett zárnia. De meg tudták róla azt is, hogy nővérének De Gerando Antonia grófnőnek adatokat gyűjtött a forradalom eseményeiről s e hazafiságáért s az ő jogtalan bíráival szemben tanusított méltóságteljes magaviseletéért boszúból Kufsteinba zárták. Mikor onnan kiszabadult, külföldre ment. De megírták ezt mások, a kik több adattal rendelkeztek, én csak azért említem, mert megérdemli minden magyarnak őszinte tiszteletét és nevének örök emlékezetben tartását. Ő is elmondhatta, mint Wesselényi Miklós atyja: «Megtanítottak szenvedni, de félni nem».

Teleki Blanka grófnő szerette volna látni, hogy miképen kezdek olajba festeni egy arczképet. Azt mondtam, a leghelyesebb volna, ha valamelyik barátnője arczképének megfestését nézné végig. Mikor aztán báró Wesselényi Farkasnét született gróf Kendeffy Ágnes (gróf Andrássy Gyuláné nővérét) festetem, ők megegyeztek abban, hogy Wesselényiné megizeni neki a festés kezdetét. Leszállván a kocsiról azt mondta inasának: «Eredj föl Blanka grófnéhoz, mondd meg, hogy itt vagyok». Vártuk, hogy mikor jön, de utóvégre is megkezdtem a festést. 11 óra felé haza jött az én inasom, egy lyceumi oláh diák, ezt küldtem Blanka grófnéhoz, a ki csakhamar futó lépésekben érkezett. Kérdi Wesselényiné, hogy hát miért nem jött elébb? Miért? Hiszen Wesselényiné inasa azt azt üzenetet adta át neki, hogy: «A grófnő kikocsizott és nem jöhet el.» Így stilizálta az inas az «itt vagyok» szót az ő különös eszejárása szerint.

Egyszer az én diák inasommal levelet küldtem Wesselényinének, hogy a mai arczképfestéshez sem külön toillettere, sem külön fésülködésre nincs szükség. Inasom a báróval a lépcsőn találkozott s a báró azt kérdi tőle: mit keres ott? A fiú nem ismerte a bárót s csak kurtán így válaszolt: «A bárónéhoz

megyek». Erre hatalmas pofont kapott a bárótól, a ki később megtudván, hogy a fiú az én inasom volt és hogy milyen járatban ment a feleségéhez, igen röstellte a dolgot s a pofonért öt vagy tíz forint fájdalomdíjat küldött inasomnak, a mivel aztán megvigasztalta. A báró különben is igen nyers és hevesvérű ember volt. Alig egy héttel később szép holdvilágos este a kapuban állok, a szemben lévő oldalt mély árnyék fõdi. Egy kocsi zörög az árnyékos oldalon, aztán nagy puffanás és üvegcsörömpölés hallik. Oda szaladok, hát látom, hogy egy fölborult batárd ablakán át báró Wesselényi Farkas mász ki, véres arczczal, dühtõl tajtékozva és ékes szónoklattal szidja a kocsist, a helyett, hogy megköszönné az Istennek, hogy kezét vagy lábát ki nem törte. A kocsis, ismervén gazdája vérmérsékletét, persze kereket oldott. A fölborulás oka különben egy összelapátolt és keményre fagyott sárbuczka volt, mely az árnyékban nem látszott s a mely a sebesen beforduló kocsit alaposan fölbillentette. Sajnáltam is a bárót, meg nem is, mert legalább a sors vele is érezte, hogy milyen érzés a váratlan arczulütés.

Az 1839–40-diki telet Kolozsvárt töltöttem. Semmi különösebb esemény nem történt. Márczius elejéig, a mit csak lehetett, mindent megfestettem s aztán, butoraimat eladva, készülõdtem az újabb pesti letelepülésre.